

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2023, s. 9: 21-58

Hadis İlmî Açısından et-Teftâzânî'nin Şerhu'l-Akâid İsimli Eseri
at-Teftâzânî's work with the title Sharh al-Aqâid from the science of hadith

Rıdvan KALAÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Ana Bilim Dalı,
Assist. Prof, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology,
Department of Hadith
Van/Türkiye
r30kalac@gmail.com

ORCID: 0000-0002- 3257-2471

DOI: 10.56720/mevzu.1206412

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Kasım / November 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Ocak / January 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March 2023

Atıf / Citation: KALAÇ, R. (2023). Hadis İlmî Açısından et-Teftâzânî'nin Şerhu'l-Akâid İsimli Eseri. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (Mart 2023): 21-58 DOI: 10.56720/mevzu.1206412

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web:<http://dergipark.gov.tr/mevzu>|mailto:mevusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Sa'duddîn et-Teftâzânî (öl. 792/1390) tarafından 'Akâ'idu'n-Nesefî üzerine kaleme alınan *Şerhu'l-Akâid* isimli eser, kelâm şerh geleneğinin en meşhur örneklerinden birisidir. Klasik kelâm tarihinde büyük bir öneme sahip olan bu eser, Osmanlı uleması tarafından rağbet görmüş ve asırlarca medreselerin müfredatını şekillendirerek ders kitabı olarak okutulmuştur. Mezkûr önemine binaen bu çalışmamızda *Şerhu'l-Akâid* isimli eser ele alınmış ve hadis ilmi açısından incelenerek bazı tespitlerde bulunulmuştur. Buna göre, eserde mevcut bir rivâyet kullanımından bahsetmek mümkündür. Ancak bu rivâyetlerin daha çok sem'îyyat ve muhtelif meselelerin ele alındığı bölümlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer taraftan eserde kullanılan hadislerin büyük bir kısmının ilk dönem hadis kaynaklarında tahrir edildiği ve bunların yaklaşık üçte ikisinin sıhhat bakımından *sahih* veya *hasen* olduğu tespit edilmiştir. Rivâyetleri hadis âlimlerinden farklı olarak isnad zikretmeden eserine alan Teftâzânî, zaman zaman taktî' ve iktibas yöntemleriyle hadis kullanmış ve şâhid-mütâbi türü rivâyetlere de yer vermiştir. Hadisleri anlama noktasında ise lafızcı yaklaşımdan ziyade te'vilci yaklaşımı benimseyen Teftâzânî, nadir de olsa metin tenkidi kriterlerinden Kur'an ve sünnete arz metotlarına da başvurmuştur. Haberlerin bilgi değeri noktasında önemli tartışmalara giren Teftâzânî, haber-i vâhidlerin mücerret olarak itikatta delil olamayacağını vurgulamıştır. Ancak bu yaklaşıma rağmen, eserinin birçok yerinde bu tür haberleri delil olarak kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Teftâzânî, Şerhu'l-Akâid, Kelâm, Haber-i Vâhid, Akâid.

Abstract

The work named as *Sharh al-Aqâid*, written about 'Aqâid al-Nasafî by Sa'ad al-Din al Taftâzânî (d. 792/1390), is noteworthy as one of the most well known examples of annotation tradition. This work, with great importance in classical kalam history, was sought after a lot by Ottoman scholars and has been read as a text-book in madrasas shaping the curriculum. Based on this importance, the work named *Sharh al-Aqâid* was analysed and investigated and some conclusions were derived from. According to this, it is possible to mention about the use of a narration present in the work. However, it is

seen that these narrations concentrated in parts where mostly the hearings and various issues were investigated. On the other hand, it was determined that great majority of the hadiths used in the work was quoted from the first period hadith sources and that nearly two third of them were *accurate* and *hasen*. Taftâzânî, who took the narrations without mentioning attribution, a method different from hadith scholars, sometimes used hadith with taktî' and citation method and also gave place to shevâhid-mutebaat type narrations. In terms of understanding the hadiths, Taftâzânî, who adopted commentary approach rather than verbal approach, even rarely, applied Qur'an and sunna presentation methods, the two of the text criticizing criteria, while giving meaning to the hadiths. Joining significant discussions in terms of the informative value of the news, Taftâzânî emphasized that haber-i vâhid (narration from one reporter) was not abstractly an evidence in belief. However, despite this approach, he used such news as evidence in many parts of his work.

Keywords: Hadith, Taftâzânî, Sharh al-Aqaîd, Khabar al-Wâhid, Kalâm, Belief

Giriş

Kelâm eserlerinde âlimlerin hadis ve sünneti ne düzeyde delil alıp kullandıklarını öğrenmek ve bu eserlerde hadise yaklaşım biçimlerinin keyfiyeti hakkında fikir sahibi olmak ilmi açıdan önemlidir. Bu konuya dair tespitleri yapmanın en kestirme yolu kelâm âlimlerinin eserlerini incelemektir. Bu eserler, detaylı araştırmalara tâbi tutulduğunda esasında zan ifade ettiği belirtilen hadislerin, (Koçkuzu 2014: 105-8, 139-41) kelâm âlimleri nazarında da itikadî konularda delil olabilecek şekilde kullanıldığı görülür.¹

Asıl adı Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh Sa'duddîn şeklinde olan Teftâzânî, Horasan'ın Nesâ yakınlarındaki Teftâzân kasabasında doğmuştur. Ancak doğum tarihi ihtilâfıdır. Bazı kaynaklar doğum tarihini 712/1312 verirken bazıları da 722/1322 olarak vermiştir. Yaşamının büyük bir kısmını bugünkü İran, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan bölgelerinde geçiren Teftâzânî, bu bölgelerin önemli şehirleri olan Semerkand, Herat, Gülüstan, Guçduvân ve

¹ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Kalaç - Engin, 2020, ss. 403-428.

Harezmi'de bulunmuştur. Tahsil hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Teftâzânî'nin hocaları arasında Adudüddin el-İcî, Kutbüddin er-Râzî ve Ziyâeddin Abdullah b. Sa'dullah el-Kazvîni gibi meşhur isimler vardır. Çok yönlü bir âlim olan Teftâzânî, hayatının önemli bölümünü tedris ve telifle geçirmiş ve daha on altı yaşlarında eser telif etmeye başlamış, temel İslâmî ilimlerin her sahasında kitap ve risâleler kaleme almıştır. *el-Mekâsîd*, *Şerhu'l-Mekâsîd*, *Tehzîbu'l-Mantık ve'l-Kelâm* ve *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, *et-Telvîh*, *Miftâhu'l-Fıkh*, *Şerhu Tasrîfi'z-Zencânî*, *el-İrşâd*, *el-Mutavvel fi'l-Me'ânî* adlı eserler telifatından bir kaçıdır. İtikâdî açıdan Eş'ârî olduğu ifade edilen Teftâzânî'nin doğum tarihi hakkında meydana gelen ihtilaf vefat tarihi hakkında da vâki olmuştur. Yaygın görüşe göre 792/1390 senesinde vefat etmiş ve daha sonra naaşı Serahs'a nakledilmiştir (İbnü'l-İmâd, 1993, s. 8/547; Özcan, 2008, ss. 212-23; Özen, 2011, ss. 299-308; Bardak, 2018, s. 1445; Er, 2021, ss. 208-11; Köse, 2022, ss. 7-14).

Müellifin meşhur eserlerinden birisi olan *Şerhu'l-Akâid*, Maturidi âlimlerden Ebû Hafs Necmuddîn Ömer en-Nesefî'nin (öl. 537/1142) akâid metni olan *'Akâ'idu'n-Nesefî (Metnu'l-Akâid)* üzerine yapılmış bir şerhtir. Bu eser üzerine yetmişe yakın şerh ve haşiye türünden eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında en bilineni Teftâzânî'ye ait olup kelam klasikleri arasındaki yerini almıştır (Çağlayan, 2018, s. 17; Er, 2021, s. 209; Özen, 2011, s. 304; Yazıcıoğlu, 1980, s. 293; Yurdağür, 2017, s. 328). Şerh geleneğinin meşhur örneklerinden olan ve özellikle Osmanlı ulemasının çok rağbet ettiği *Şerhu'l-Akâid*'in asırlarca medreselerde ders kitabı olarak okutulması önemini daha da arttırmış ve neticede üzerine de elliye yakın şerh, haşiye ve ta'lik türünden eserler kaleme alınmıştır (Çağlayan, 2018, s. 17; Ulu, 2019, s. 16; Yavuz, 1989, s. 218; Yurdağür, 2017, s. 328).

Kısa, anlaşılır ve her kesimin anlayabileceği sade bir üslupla kaleme alınan *Şerhu'l-Akâid*, üzerine yazıldığı akâid metninden daha meşhur olmuştur. Bu önemine binaen *Şerhu'l-Akâid* hadis âlimlerinin de dikkatini çekmiş ve neticede bazıları eserin ihtiva ettiği rivâyetlerin tahrirleri için telifatta bulunmuşlardır. Bunlar arasında Kasım b. Kutluboğa'nın (öl. 879/1474) *Buğyetü'r-Râşid fi Tahrîci Ehâdisi Şerhi'l-Akâid*, Suyûtî'nin (öl. 911/1505) *Tahrîcu Ehâdisi Şerhi'l-Akâid*, Ali el-Kârî'nin (öl. 1014/1606) *Ferâidu'l-Kalâid alâ Ehâdisi Şerhi'l-Akâid* ve

el-Mevlevî'nin *Ahsenü'l-Fevâid fî Tahrîci Ehâidisi Şerhi'l-Akâid* adlı eserlerini zikretmek mümkündür (Çağlayan, 2018, ss. 22-23).

Çalışmada, kelimelerin tarihinde önemli klasiklerden birisi olan *Şerhu'l-Akâid*'de hadislerin delil olarak kullanılıp kullanılmadığı, hadis ilmine dair tartışmalara yer verilip verilmediği, kullanılan hadislerin hangi konularda yoğunluk arz ettiği ve müellifin eserdeki hadis kullanım metodunun ne olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla *Şerhu'l-Akâid* adlı eser, hadis ilmî açısından ele alınarak çalışmanın asıl konusunu teşkil etmiştir. Eserdeki rivâyetlerin sıhhat derecelerinin tespiti, önemli bir durum olmakla birlikte çalışmanın sınırlarını aşacağından sıhhat değerlendirmelerine girilmemiştir. Esasında akademik camiada bu eserin içerdiği hadislerin tahriri ve sıhhatlerine dair bir çalışma bulunmaktadır. Emine Köse tarafından yapılan bu çalışma, Teftâzânî'nin mezkûr eserindeki hadis kullanma metodu ve teorik altyapısından bağımsız olarak sadece eserde geçen hadislerin kaynağı ve sıhhati üzerinde yoğunlaşmaktadır (Köse, 2022, ss. 23-136). Hülâsa eserdeki hadislerin durumu ile alakalı gerek önceki dönemlerde gerekse çağdaş dönemde yapılan çalışmalar bulunmakla beraber bunların hiçbirisinde müellifin hadisleri kullanma yöntemine dolayısıyla hadis ilmine yaklaşımı irdelenmemiştir. Bu duruma binaen *Şerhu'l-Akâid*'in hadis ilmî açısından ele alınıp rivâyet metodunun ortaya konulması ve müellifin eserde haberlerin bilgi değerine dair ortaya koyduğu teorik yaklaşımının tespit edilerek pratikte buna ne kadar uyduğunun belirlenmesi çalışmanın asıl hedefini oluşturmuştur. Şimdi eserin genel içeriği hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

1.Eserin Muhtevası

Şerhu'l-Akâid'i toplam beş bölüme ayırmak mümkündür. Bu eser kelâmî ilimlere dair genel bazı bilgilerin verildiği "Mukaddime" kısmıyla başlar. Daha sonra kelâm kitaplarının içeriğini oluşturan üç temel bölüm olan usûl-i selase (Yavuz, 2012, s. 212) denilen "İlahiyyât", "Nübüvvât" ve "Sem'îyyât" konuları işlenir. Sonunda ise çeşitli sosyal ve kültürel olaylara dair "Muhtelif Meseleler" ele alınmıştır (et-Teftâzânî, 1987).

"Mukaddime" bölümünün ön söz ve giriş olmak üzere iki kısımdan oluştuğu görülmektedir. Müellif ön söz kısmında, Nesefî'ye ait olan *Metnu'l-Akâid*'i seçme nedeninden ve şerhte takip ettiği yönteminden bahsetmektedir

(et-Teftâzânî, 1987, s. 9). Daha sonra giriş bölümünde kelâm ilminin teşekkül sürecinden bahseden Teftâzânî, dinî ilimlerin ahkâm ilmi ile tevhid ve sıfat ilmi olmak üzere iki kısma ayrıldığını ifade etmektedir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 10-12). Giriş bölümünde sade ve anlaşılır bir üslupla bilgi teorisi de ele alınmıştır. Burada temel olarak eşyanın hakikati konusu, eşyanın ontolojik mevcudiyeti ve epistemolojik hakikatinden bahsedilerek incelenmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 12-14). Teftâzânî'nin burada ele aldığı konulardan birisi de kelimelerin epistemolojisidir. Ona göre kelimelerin bilgi kaynaklarını sağlam duyular, doğru haber ve akıl oluşturur (et-Teftâzânî, 1987, s. 15). Teftâzânî daha sonra beş duyu çeşidini, doğru haberin mütevâtir ve peygamberin haberi (âhâd haber) olduğunu ve bilgi sebebi olarak akılla sabit olan bilgilerin kısımları ve hükmünü ele almıştır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 16-23)

Müellif, eserin ikinci bölümü olan "İlahiyyât" bahsine âlem konusunu işleyerek başlamaktadır. Ona göre Allah'ın sıfatları âlem konusunun dışında kalmaktadır. Çünkü Allah'ın sıfatları, Allah'ın zatı olarak görülmediği gibi, Allah'tan ayrı da görülmez (et-Teftâzânî, 1987, s. 23). Yaratılmış olan âlem/evren'in mahiyeti konusu da ele alınmıştır. Buna göre âlem yani evren, a'yân ve a'râzdan ibarettir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 23-28). *Şerhu'l-Akâid*'in bu bölümünde daha sonra Allah'ın sıfatları konusu ele alınmıştır. Teftâzânî, Allah'ın zâtî ve subutî sıfatlarının Allah'ın ne aynısı ne de gayrısı olduğunu savunmaktadır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 28-37). Daha sonra kelâm sıfatını ele alan Teftâzânî, "halku'l-Kur'an" konusunda Mutezile mezhebini eleştirerek ses ve lafız olarak yaratılmış olduğunu ifade etse de mana olarak ezeli olduğunu ve dolayısıyla mahlûk olmadığını savunur (et-Teftâzânî, 1987, ss. 43-44). Teftâzânî'ye göre küfür ve iman ayrımı olmaksızın kulların tüm fiilleri (Halku'l-ef'al) Allah tarafından yaratılmıştır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 54-57). Teftâzânî daha sonra "istitaat", "tevlîd", "ecel", "rızk", "hidâyet" ve "delâlet" gibi uluhiyetle doğrudan alakalı olmayan konuları da özetle ele aldıktan sonra "İlahiyyât" bahsini bitirmektedir (et-Teftâzânî, 1987, 60-66).

Eserin "Sem'îyyât" bölümü, ahiret mevzularına dair konuları içermektedir. Müellif bu bölümde kabir hayatının varlığını ayet ve hadislerden yola çıkarak delillendirmeye çalışır. Kabir hayatının sona ermesiyle haşr, mîzan, kevser havuzu ve sırat köprüsünden bahsedilip bunların hak olduğu ve havz, sırat ve cennet-cehennem hali hazırda var olduğu vurgulanmıştır. Teftâzânî,

bu konuların keyfiyeti hakkında Mutezile'nin görüşlerini de aktararak bu görüşleri naklî deliller yoluyla çürütmeye çalışmıştır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 66-71). Bu bölümde ele alınan konulardan birisi de büyük günah ile iman ilişkisidir. Teftâzânî konu hakkında diğer mezheplerin görüşlerine de yer vererek büyük günahların mümini iman dairesinden çıkarmadığını ve onu küfre sokmadığını savunur (et-Teftâzânî, 1987, ss. 71-76). Teftâzânî, büyük günaha bulaşanlara peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaate edebileceğini ve bunun meşhur hadislerle ve Kitâb, Sünnet ve icmâdan müteşekkil kat'î delillerle sâbit olduğunu vurgulamaktadır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 75-76).

Eserin risâletle ilgili olan "Nübüvvât" bölümünde de çok sayıda konu ele alınmıştır. Teftâzânî, peygamber göndermenin vücûbiyetine işaret ederek konuyu işler. Peygamberliğin teyit edilmesi için hissî mucizelerin gerekliliği üzerinde duran Teftâzânî, bir peygamberin mucize ile teyit edilmesinin şart olduğunu, mucize ile teyit edilmedikçe iddiasının kabul edilmeyeceğini savunmaktadır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 85-86). Teftâzânî'ye göre Allah Resulü'nün peygamberliğini ispat eden iki tür mucizesi vardır. Birincisi Allah'ın kelâmı Kur'an-ı Kerim'dir. Diğeri ise Hz. Peygamber'in eliyle gerçekleştiği rivâyet yoluyla nakledilen olağanüstü olaylardır (et-Teftâzânî, 1987, s. 87). Mucize mevzusuna önem veren Teftâzânî, miraç konusuna ayrı bir başlık açmış ve bu hadisenin hak olduğunu ve Hz. Peygamber'in uyanık olduğu halde bedeniyle bu olayın gerçekleştiğini savunmuştur. Teftâzânî, miracın rüyada vuku bulduğunu savunanlara da şiddetle karşı çıkmaktadır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 91-92). Teftâzânî nübüvvetle alakalı olan melek ve kitaplara iman konusuna da ayrıca değinmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 90-91). Nübüvvet bahsinde ele alınan son konu kerâmet konusudur. Teftâzânî, burada evliyanın kerametinin hak olduğu ifade etmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 92).

*Şerhu'l-Akâid'*in son bölümünde çeşitli sosyal ve kültürel meseleler ele alınmıştır. Müellif, bu bölümde öncelikle imâmet ve bu konuya ilişkin meseleleri ele aldıktan sonra toplumsal bazı fikhî ve kelâmî meseleleri de işlemiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 94-95). İmâmet meselesinde temel vurgu, imamın belirlenmesi ve özellikleri üzerine yapılmıştır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 97-98). *Şerhu'l-Akâid'*de sahabenin hayırla yad edildiği, aşere-i mübeşşerenin cennetlik olduğu, seferde ve hazarda mestler üzerine meshin caiz olduğu, hurmadan yapılan nebizin haram olmadığı da ifade edilmiştir. Müellife göre, naslar zahir

anlamlarına hamledilir. Rahmetten ümit kesip azaptan emin olmak, kahinleri gaybdan verdiği haber konusunda doğrulamak küfürdür. Deccal, Ye'cüc ve Me'cüc ile Dabbetü'l-arz'ın çıkması, Hz. İsa'nın nuzûlü ve güneşin batıdan doğması gibi kıyamet alametleri haktır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 102-14).

2. Eserdeki Hadislerin Konu Dağılımı

Şerhu'l-Akâid'de yer alan hadislerin hangi konularda yoğunluk arz ettiği ve sıhhat derecelerinin tespiti önemlidir. Beş ana bölümden oluşan (Mukaddime, İlahiyyât, Nübüvvât, Sem'îyyât ve Diğer Meseleler) Şerhu'l-Akâid'in bölümlerinin genelinde mevcut bir hadis kullanımından bahsetmek mümkündür. Ancak bazı bölümlerde yoğun rivâyet kullanımı gözükürken bazılarında ise rivâyet kullanımının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şerhu'l-Akâid'de altmış beş kadar hadis, doğrudan lafzi metni zikredilerek müellif tarafından delil olarak kullanılmıştır. Ancak Şerhu'l-Akâid'in hadislerini tahrir eden Suyûtî, bu sayıyı yetmiş üç olarak belirlemiştir. Suyûtî'nin tahrir ettiği bu hadislerden üç tanesinin *meokûf* rivâyetler (Hz. Ömer, İbn Ömer ve İbn Mes'ud sözleri) olduğu ve lafzi rivâyetlerin yanında telmih ve iktibas yoluyla işaret edilen hadislerin de bulunduğu görülmektedir (Süyûtî, 1985, ss. 47-76). Başka bir çalışmada, Şerhu'l-Akâid'de yetmiş bir rivâyetin varlığından bahsedilmiştir. Ancak bu çalışmada da lafzen nakledilen rivâyetlere ek olarak telmih ve iktibas yoluyla işaret edilen hadisler de vardır. Ayrıca bu çalışmada hadis sayısı hakkında yapılan tespitlerin Suyûtî'nin tespitlerinden pek farklı olmadığı, hatta Suyûtî'nin merkeze alınarak bu tespitlere yer verildiği görülmektedir (Köse, 2022, ss. 23-136).

Hadislerin sıklıkla delil olarak kullanıldığı konuların başında "Sem'îyyât" ve "Diğer Meseleler"e dair konular gelir. Diğer taraftan Tanrı ve evren ilişkisi, eşyanın hakikati, cevher ve araz bahislerinde hadis kullanılmadığını ifade etmek gerekir. "Mukaddime" bölümünde rivâyet kullanımı yok denecek kadar azdır. Burada ilim araçları konusunda iki rivâyet serdedilmiş olup bunlardan bir tanesi müellif tarafından mütevâtir olarak kabul edilmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 20, 22).

Ele aldığı konular itibariyle hacim olarak Şerhu'l-Akâid'in büyük bir bölümünü oluşturan "İlahiyyât" bahislerinde de hadis kullanımının az olduğu görülmektedir. Bu bölümde altı kadar rivâyet doğrudan lafzi olarak kayde-

dilmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 23-66). “Nübüvvat” bahislerinde durum bundan pek farklı değildir. Nitekim bu bölümde dokuz kadar hadis itikadî konulara kaynaklık etmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 85-95). Hadis kullanımının yoğun olduğu “Sem’iyyat (et-Teftâzânî, 1987, ss. 66-83) ve “Diğer Meseleler” bahislerinde ise yirmi dörder kadar hadis kullanımının olduğu görülür (et-Teftâzânî, 1987, ss. 95-114). Rivâyetlerin konulara göre dağılımını aşağıdaki tabloyla özetlemek mümkündür:

Tablo 1: *Şerhu'l-Akâid'* de Rivâyetlerin Konu Dağılımı

<i>Şerhu'l-Akâid'</i> de Rivâyetlerin Konu Dağılımı					
Mukaddime	İlahiyyât	Nübüvvât	Sem’iyyât	Diğer Meseleler	Toplam
2	6	9	24	24	65

Şerhu'l-Akâid' de yer alan rivâyetlerin sıhhat derecelerinin tespiti önemlidir. Ancak yetmiş yakın rivâyetin sıhhat bakımından incelenip değerlendirilmesi böyle bir çalışmanın sınırlarını zorlayacaktır. Esasında bu eserin rivâyetlerini isnad açısından inceleyen bir çalışmada yetmiş bir rivâyetin olduğu ifade edilmiş ve bu rivâyetlerin sıhhatlerine dair bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre, *sahih* veya *hasen* olarak tespit edilen rivâyetlerin sayısı elli dört kadardır. Geri kalan rivâyetlerden on bir tanesi *zayıf*, üç tanesi *mevzu* ve üç tanesinin hükmü ise belirlenememiştir (Köse, 2022, ss. 136-137, 140-144). Bu rivâyetlerin istatistiki olarak temel hadis kaynaklarındaki dağılımına bakınca; *Kütüb-i tis'a'* da toplam kırk iki, diğer hadis kaynaklarında ise yirmi sekiz rivâyetin nakledildiği belirtilmiştir. Bir rivâyetin ise kaynağı tespit edilememiştir (Köse, 2022, s. 144). Bu durumu aşağıdaki tabloyla şu şekilde özetlemek mümkündür:

Tablo 2: Rivâyetlerin Sihat Durumları ve Kaynakları

Şerhu'l-Akâid Rivâyetlerinin Sihat Durumları ve Kaynakları						
Sahih veya Hasen	Zayıf	Uydurma	Hükmü Belirlenemeyenler	Kütüb-i Tis'a	Diğer Hadis Kaynakları	Kaynağı tespit edilemeyenler
54	11	3	3	42	28	1

3. Şerhu'l-Akâid'de Bilgi ve Haber Teorisi

Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*'de temel itikadî meseleleri ele almadan önce problemlerin daha sağlıklı bir zeminde tartışılmasına imkân sağlamak için kelâm ilmine ait temel ilkeleri oluşturacak biçimde bilgi anlayışını ortaya koyma çabasına girmiştir. Bu anlamda *Şerhu'l-Akâid*'in başında eşyanın ontolojik mevcudiyeti ve epistemolojik hakikatinden bahsedilerek eşyanın hakikatinin sabit olduğu ifade edilmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 12-14).

Eserinde bilgi teorisini işleyen Teftâzânî,² kelimcülerin bilgi kaynaklarını sağlam duyuların, doğru haberin ve aklın oluşturduğunu ifade etmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 15). Bilginin tanımlanabileceğini savunan Teftâzânî'ye göre bilgi, kendisiyle kaim olduğu kimse için zikredilebilen bir şeyin tecelli etmesini sağlayan bir melekedir. Yani bilgi ister mevcut olsun ister olmasın, insana aslen ifade edebileceği her şeyi aşikâr kılan bir sıfattır. Bu tarife göre bilgi, his ya da akılla idrak edilebilen ister yakînî olsun ister olmasın her çeşit tasdik ve tasavvuru ihtiva eder (et-Teftâzânî, 1987, 15). Hem tasavvurî hem tasdikî bilgileri içerdiği anlaşılan bu tanıma göre bilginin sınırlarının geniş olduğu ve bilginin sadece mevcut yani var olanla sınırlı olmadığı, ma'dumun da bilgiye konu olabileceği anlaşılmaktadır.

Teftâzânî, bilgiye ait ikinci bir tanıma yer vermiştir. Buna göre bilgi, aksine yani çeliştiğine ihtimal vermeyecek derecede manalar arasında ayrışmayı gerekli kılan bir sıfattır. Bu tarife göre bilgi, manalarla kayıtlanamaması

² Ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Erdinç, 2019; Erdinç - Akkuş, 2014.

açısından hissî idraki ve bazılarının iddia ettiği gibi aksi olmaması açısından tasavvurları ihtiva etse de yakinî olmayan tasdiki bilgileri içermez. Bunun için bilgiye ait yapılan ilk tarifte yer alan ‘tecelli’ kelimesi tam inkişafa yorumlanmalıdır. Çünkü kelimacılara göre bilgi zannın karşıtıdır (Teftâzânî, 2018, s. 61; et-Teftâzânî, 1987, s. 15).

Şerhu'l-Akâid' de bilgi kaynaklarından ikincisinin doğru haber olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla hadis âlimleri ile usûlcülerin haberlere ilişkin yıllardır tartıştıkları haberlerin bilgi değeri ve bağlayıcılığı meselesi Teftâzânî tarafından da ele alınmıştır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 17-19). Teftâzânî, haber denilince doğru haber meselesini anlamaktadır. Bu durumda haberlerin Teftâzânî nazarında doğru haber ve yalan haber olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmek mümkündür. Çünkü Teftâzânî, bilgi kaynaklarından olan haberleri doğru haber tanımıyla ele almıştır. Teftâzânî'ye göre doğru haber, vakıaya uygun olan haberdir. Bu durumda haber, nispetinin harice taalluk eden yanı olan sözdür. Eğer bu nispet, hârice yani vakıaya uygunsa haber doğru olur. Vakıaya uygun değilse haber yalan olur (et-Teftâzânî, 1987, s. 17).

Teftâzânî'ye göre bazen haberin doğru olup olmaması, bir şey hakkında vakıada bulunduğu hal üzere haber vermek veya vakıada bulunmadığı hal üzere haber vermek anlamında kullanılır. Yani doğru haber, vakıaya uygun olanı bildirmek anlamında kullanılırken yalan haber ise, vakıaya tam uygun olmayan nispeti bildirmek anlamında kullanılır. Bu durumda haberin doğru olup olmaması haber veren şahsın sıfatı olur. Bu nüansa binaen bu konu bazı eserlerde sıfat terkibi şeklinde “el-haberu's-sadıku-doğru olan haber” (الخبر الصادق) olarak geçerken; bazı eserlerde izafet terkibi olarak “haberu's-sadıkı-doğru olanın haberi” (خبر الصادق) şeklinde geçmektedir (et-Teftâzânî, 1987, s. 17).

Teftâzânî, haberlerin sağladığı bilginin niteliği hakkında da önemli izahlarda bulunmuş ve bilgiyi zarurî ve nazarî/istidlâlî olmak üzere iki şekilde taksim etmiştir. Zarurî bilgiyi, tefekküre ihtiyaç duyulmadan hasıl olan bilgi çeşidi olarak tarif eden Teftâzânî, bunun bazen iktisâbî bilginin karşıtı olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Bu durumda zarurî bilgi, elde edilmesi bakımından insanın elinde olmayan bilgi diye tarif edilir. Teftâzânî'ye göre bu bilgi bazen de istidlâlî bilginin zıddı olarak kullanılır. Böyle bir durumda delil üye-

rine herhangi bir düşünce ve tefekkürde bulunmaksızın elde edilen bilgi diye tarif edilir. Kullanımdaki mevcut farktan dolayı bazıları duyular vasıtasıyla elde edilen bilgileri sebeplerine tevessül edildiği için iktisâbî bilgi olarak değerlendirilmişlerdir. Bazıları ise herhangi bir akıl yürütme, istidlal olmaksızın meydana geldiği için duyularla elde edilen bilgileri zarurî kabul etmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 21-22).

Teftâzânî, istidlâlî nazârın eş anlamlısı olarak kullanmış ve bunun delil hakkında akıl yürütme olduğunu belirtmiştir. Ona göre istidlâl, illetten/sebepten ma'lûle/sonuca olabileceği gibi ma'lûlden illete de olabilir. Bu duruma örnek olarak önce ateşin görülüp dumanın varlığı sonucu çıkarılabileceği gibi dumanın görülüp ateşin mevcudiyeti sonucunu çıkarmak da mümkündür. Bu akıl yürütme bir istidlâldir. Bazen bu iki istidlâl çeşidini birbirinden ayırmak için birincisine ta'lil ikincisine istidlâl denilir (Teftâzânî, 2018, ss. 94-95; et-Teftâzânî, 1987, s. 21).

Bilgi çeşitlerinden iktisâbî bilginin tanımına ve istidlâlî bilgiyle aralarındaki farka işaret eden Teftâzânî, iktisâbî bilginin kesb ile elde edildiğini belirtmiştir. Kesb ise kişinin kendi isteğiyle sebeplere sarılması anlamına gelir. Bundan dolayı iktisâbî bilgi kapsam olarak istidlâlî bilgiden daha geniştir. İstidlâlî bilgi ise iktisâbî bilgiden daha özeldir. Zira istidlâlî bilgi delil hakkında tefekkürle elde edilirken; kesbî bilgi ise akıl yürütmeye birlikte başka vasıtalarla ahzedilen bilgileri ifade eder. Bu durumda her istidlâlî bilgi, aynı zamanda iktisâbî bilgi iken her iktisâbî bilgi ise istidlâlî bilgi değildir. Örneğin insanın kendi isteğiyle bir şeye bakması sonucunda elde ettiği bilgi ve duymak istediği şeye kulak vererek elde ettiği bilgi iktisâbî bilgi iken istidlâlî değildir (Teftâzânî, 2018, s. 95; et-Teftâzânî, 1987, ss. 21-22).

Teftâzânî'ye göre doğru haber, mütevâtir haber ve mucizeyle desteklenmiş peygamberin haberi (âhâd haber) olmak üzere iki çeşittir (et-Teftâzânî, 1987, s. 17). Şimdi müellifin eserinde bilgi kaynağı olarak mütevâtir ve âhâd haberlere dair yaklaşımını ele almak ve eserinin genelinde kullandığı bazı rivâyetlerin kaynak değerlerini incelemek uygun olacaktır.

3.1.Mütevâtir Haber Yaklaşımı ve Kullanılan Bazı Mütevâtir Hadisler

Teftâzânî, mütevâtir haberlerin sözlük anlamını açıklayarak mütevâtir konusunu ele almaya başlamıştır. Ona göre bir haberin mütevâtir adını alması, haber eyleminin bir anda meydana gelmeyip peş peşe, ard arda oluşmasından kaynaklanmıştır (et-Teftâzânî, 1987, s. 17). Teftâzânî'nin mütevâtir haberin sözlük anlamına dair getirdiği bu açıklama dil âlimleri tarafından da dile getirilmiştir (İbn Manzûr, ts., s. 5/275). Teftâzânî, terim olarak bu tür haberlerin, yalan üzere söz birliği etmeleri düşünülmemeyen yani aklın böyle bir durumu imkân dahilinde görmediği topluluk tarafından nakledilen haberler olduğunu kaydetmiştir. Bir haberin mütevâtir olmasının ölçüsü ise söz konusu olan haber işitildiğinde nefiste herhangi bir şüphe oluşmadan habere kesin bir şekilde inanılmasıdır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 17-18). Teftâzânî'nin tevâtür olgusunun meydana gelebilmesi için şart olarak ileri sürdüğü "nefiste şüphe barındırmama" meselesi, önemli bir konudur. Nitekim bu hususa değinen bazı âlimler bu tür haberlerin doğruluğunun zorunlu olarak bilindiğini ve bu tür haberlerde herhangi bir şüpheye mahal vermeyecek şekilde bilgiler olup bunun da herkes için aynı kesinlikte ve geçerlilikte olduğunu belirtmişlerdir (Hansu, 2008, ss. 56-57).

Mütevâtir haberin bilgi değerine değinen Teftâzânî, bu tür haberlerin kesin ve zorunlu bilgi ifade ettiğini belirtmiştir. Teftâzânî, mütevâtirin kesin ve zorunlu bilgi ifade edişini izah etmek için Mekke ve Bağdat gibi görmediğimiz bazı uzak şehirlerin varlığı hakkında kendi iç dünyamızda hissettiğimiz açık ve kesin bir bilgiyi örnek olarak göstermiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 18). Teftâzânî'ye göre bu tür haberlerin ifade ettiği bilgi, istidlalde bulunabilen ya da bulunamayan herkeste mevcut olduğu için bu tür haberler zarurî bilgi oluşturur. Buna göre bilgi edinme yolları hakkında hiçbir bilgisi olmayan dolayısıyla istidlale ehil olmayan çocuklar bile mütevâtir haberler aracılığıyla bu tür bilgileri rahatlıkla elde edebilmektedir (et-Teftâzânî, 1987, s. 18). Hristiyanların Hz. İsa'nın ölümüne dair haberlerinin mütevâtir olarak kabul edilmemesi söz konusu haberin kaynağında şüphe bulundurmasıyla ilgilidir. Yahudilerin ise Hz. Mûsa'dan dinlerinin kıyamete kadar süreceğine dair naklettikleri haberler ise Teftâzânî'ye göre kesin bilgi ifade etmez. Çünkü bu haberlerin mütevâtir olduğu sabit değildir (et-Teftâzânî, 1987, s. 18).

Teftâzânî, mütevâtir haberin bilgi değeri hakkında zihinlerde oluşabilecek bir itiraza ve soruya şu şekilde cevap vermiştir: “Haberi nakledenlerin her birinin nakli ancak zan ifade eder. Bu fertlerin nakilleri bir araya gelmiş olsa bile netice olarak zanlar bir araya gelmiştir. Dolayısıyla zanlar bu durumda kesin bilgi ifade etmezler. Ayrıca haberi nakleden her bir şahsın yalan söyleme ihtimali, toptan yalan söyleme ihtimalini doğurur. Çünkü mütevâtir haberlerdeki nakiller, tek tek şahısların nakillerinin toplamıdır. Bu durumda mütevâtir haberin kesin bilgi ifade etmemesi gerekir.” Bu itiraza ve soruya cevap veren Teftâzânî, fertlerin tek tek nakillerinin bir araya geldiği zaman önceden olmayan yeni bir kuvvet kazandığını ifade etmiş ve bunu tek bir kıl parçası örneğinden hareketle izah etmeye çalışmıştır. Ona göre tek kıl parçasının gücü ve dayanıklılığı yoktur, ancak kıllar bir araya geldiğinde toplamda kalın bir ip gibi güç kazanır. Dolayısıyla mezkûr haberler de bu şekilde bilgi değeri açısından güç kazanmaktadır (Teftâzânî, 2018, ss. 72-73; et-Teftâzânî, 1987, s. 18). Bu ifadelerden hareketle Teftâzânî'nin tevâtürün oluşabilmesi için muayyen bir sayı belirlemediği, bilakis bunun haberin niteliğine göre değişeceği görüşünü benimsediği söylenebilir. Dolayısıyla Teftâzânî'nin nazarında tevâtürün oluşması için gerekli yeter sayısının ne olduğunu belirlemek mümkün gözükmemektedir.

Teftâzânî, mütevâtir haberin bilgi değeri hakkında başka bir itirazın da olduğunu kaydetmiştir: “Zarurî bilgilerde kesinlik farkı ve görüş ayrılığı bulunmaması gerekir. Ancak birin ikinin yarısı olduğu hakkındaki bilginin tarihte İskender adında bir kralın yaşamış olduğuna dair bilgiden daha güçlü olduğunu müşahede etmekteyiz. Ayrıca Brahmanlar ve Sümeniler gibi bazı gruplar mütevâtir bilginin kesin bilgi ifade ettiğini inkâr etmişlerdir.”³ Teftâzânî, bu itirazın yerinde olmadığını belirtmiş ve bilgideki kesinlik farkının olmaması gerektiği yönündeki tespitin doğru olmadığını kaydetmiştir. Ona göre kişinin konuya âşina ve yatkın olması, konunun kolayca anlaşılır ve tarafların daha önceden bilinir olması gibi yan etkenler, bazı zarurî bilgilerin diğerlerinden daha açık ve kesin olmasını sağlayabilir. Ayrıca zikri geçen grupların bu tür bilgileri inkâr etmeleri de durumu değiştirmez. Çünkü bu

³ Sümeniyye fırkasının mütevâtir haber hakkındaki görüşleri için ayrıca bk. Eraslan, 2020, ss. 69-86.

gruplar sırf inatları sebebiyle bu bilgilere karşı çıkmış olabilir (Teftâzânî, 2018, s. 73; et-Teftâzânî, 1987, s. 18).

Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Akâid*'de benimsediği görüşlerden birisi de manevî tevâtür olgusudur. Buna göre haber-i vâhidlerle nakledilen bir rivâyet, çok sayıda rivâyet tarafından manası desteklenirse bu haber manevî mütevâtir olmaktadır. Bu durumda manen mütevâtir derecesine çıkan haberler, ifade ettiği bilgi açısından kesinlik kazanmış olur. Müellif manen mütevâtir mevzu-suna dair yaklaşımını kabir azabına dair rivâyetlerde (et-Teftâzânî, 1987, s. 67), şefaât olgusuyla ilgili nakillerde (et-Teftâzânî, 1987, s. 76), peygamberlik müessesesinde (et-Teftâzânî, 1987, s. 87), salih kişilere dair kerâmetleri anlatan rivâyetlerde (et-Teftâzânî, 1987, s. 92), sahabenin fazileti noktasında (et-Teftâzânî, 1987, s. 103) ve müçtehidin içtihadının hata ile isabet arasında deve-ran edip her iki durumda da sevap elde edildiğini anlatan rivâyetlerde (et-Teftâzânî, 1987, s. 112) sergilemiştir. Müellif manevî mütevâtir dışında *meşhur hadis* kavramını da kullanmış ve ru'yetullah (et-Teftâzânî, 1987, s. 53), miraç hadisesi (et-Teftâzânî, 1987, s. 91), şefaât mevzusu (et-Teftâzânî, 1987, s. 76), mestler üzerine mesh meselesi (et-Teftâzânî, 1987, s. 104) gibi bazı itikadî ve fikhî konuların meşhur rivâyetlerle sabit olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere Teftâzânî'nin manen mütevâtir ile meşhur hadis kavramlarını kullanırken örnek kabilinden zikrettiği meseleler, benzer görünmektedir. Onun manen mütevâtire örnek olarak zikrettiği şeyler, çok sayıda nakille desteklendiği için bu ismi almıştır. Nitekim manen mütevâtir olduğu ifade edilen meseleler hakkında çok sayıda rivâyetin varlığına dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan meşhur hadislerle sabit olduğu belirtilen hususlarda ise rivayetlerin birbirini desteklemesi, manen mütevâtir örneklerine göre biraz cılız kalmaktadır.

Teftâzânî'nin mütevâtir hadislere yönelik benimsediği bu görüşlerin yanında eserinde mütevâtir ve manen mütevâtir (Hansu, 2008) olarak nitelediği bazı rivâyetlere aşağıdaki hadisleri örnek verebiliriz:

“Beyyine davacı üzerine, yemin ise davalı üzerinedir.” Teftâzânî, bu rivâyetin mütevâtir olduğunu ve bu ifadelerin kesin olarak Hz. Peygambere ait olduğunu ifade etmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 20). Ancak bu rivâyetin mütevâtir olduğuna dair hadis kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ri-

vâyet bu lafızlarla İbn Abbas tarikiyle Şafiî tarafından âhâd yolla kaydedilmiştir (Şâfi'î, 1973, s. 38).

Bu rivâyet âhâd yollarla nakledilmiş olup hadis kaynaklarında farklı lafızlarla İbn Abbas tarikiyle Buhârî (öl. 256/870), Müslim (öl. 261/875), Tirmizî (öl. 279/892) ve İbn Mâce (öl. 273/887) tarafından kaydedilmiştir.⁴ Tirmizî hadisin bu isnadla *sahih* olduğu vurgulamıştır. Ancak Tirmizî, bu rivâyeti Amr b. Şuayb'ın dedesi tarikiyle de eserine almış ve rivâyetin bu tarikiyle ilgili bazı söylentiler olduğunu isnadda yer alan Muhammed b. Ubeydullah'ın zayıf olduğunu ifade etmiştir (Tirmizî, 1977, "Ahkâm", 12). Suyûtî de rivâyetin *sahih* olduğunu ifade etmiştir (Süyûtî, 1985, s. 49).

Teftâzânî bu rivâyet dışında herhangi bir *lafzî mütevâtir*⁵ hadis kaydetmemiştir. Ancak *Şerhu'l-Akâid*'in çeşitli yerlerinde çok sayıda âhâd hadisin birbirini takviye etmesinden dolayı manen mütevâtir derecesine çıktığını ifade etmiştir. Bu rivâyetlerin bir kısmı şu şekildedir:

"İdrardan sakının. Zira kabir azabının çoğu ondandır." (et-Teftâzânî, 1987, s. 67)

Bu rivâyet aynı lafızlarla İbn Abbas tarikiyle Bezzâr (öl. 292/905) (Bezzâr 2009: 11/170) ve İbn Abbas, Ebû Hureyre ve Enes b. Malik tarihleriyle ise Dârekutnî (öl. 385/995) (Dârekutnî, 2004, s. 1/231-233) tarafından tahrir edilmiştir. Dârekutnî, Enes b. Malik tarikiyle nakledilen hadisin mürsel olduğunu kaydetmiştir (Dârekutnî, 2004, s. 1/231).

"Ölü kabre konulduğunda ona simsiyah çehreli ve masmavi gözlü iki melek gelir. Bunlardan birine Münker diğerine ise Nekir denir..." (et-Teftâzânî, 1987, s. 67)

Bu rivâyet farklı lafızlarla ilk dönem muhaddislerinden Abdurrezzâk b. Hemmâm, İbn Ebî Şeybe, Tirmizî, Bezzâr ve İbn Hibban tarafından tahrir edilmiştir.⁶ Rivâyeti Ebu Hureyre ve İbn Ömer tarikiyle kaydeden Tirmizî,

⁴ Bk. Buhârî, 1993, "Rehn", 6; Müslim, 1991, "Akdiyye", 1711; Tirmizî, 1977, "Ahkâm", 12; İbn Mâce, 2009, "Ahkâm", 7.

⁵ Baştan sona tüm râviler tarafından aynı kelimeler veya açık bir şekilde aynı anlamı veren kelimelerle rivâyet edilen hadis türüdür. Bk. Aydın, 2012, s. 234.

⁶ Bk. Abdürrezzâk b. Hemmâm, 1983, s. 3/584; İbn Ebî Şeybe, 2006, ss. 7/464, 19/185; Tirmizî, 1977, "Cenâiz", 70; Bezzâr, 2009, s. 15/142; İbn Hibbân, 1993, s. 7/386.

Ebû Hureyre tarikinin *hasen garib* olduğunu; İbn Ömer tarikinin ise *hasen sahih* olduğunu belirtmiştir (Tirmizî, 1977, "Cenâiz", 70).

"Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur." (et-Teftâzânî, 1987, s. 67)

Bu rivâyet, farklı lafızlarla Ebû Said tarikiyle Tirmizî (Tirmizî, 1977, "Sıfatü'l-Kıyâme", 26) ve Ebû Hureyre kanalıyla Taberânî (Taberânî, 1995, s. 8/273) tarafından tahrir edilmiştir. Tirmizî rivâyetin sıhhat açısından *hasen*, râvi sayısı açısından *garib* olduğunu belirtmiştir (Tirmizî, 1977, "Sıfatü'l-Kıyâme", 26). Sehâvî, her iki isnadının *zayıf* olduğunu belirtmiştir (Sehâvî, 1985, s. 1/484).

"Şefaati ümmetimden büyük günah işleyenler içindir." (et-Teftâzânî, 1987, s. 76)

Rivâyeti Enes b. Mâlik kanalıyla Ebû Dâvud, Enes b. Mâlik ve Câbir b. Abdullah kanalıyla Ebû Dâvud ve Tirmizî (Ebû Dâvud, 2009, "Şefaati", 23; Tirmizî, 1977, "Sıfatü'l-Kıyâme", 11), Cabir kanalıyla Tayâlisî (et-Tayâlisî, 1999, 3/250) ve İbn Ömer ile Enes kanalıyla Bezzâr tahrir etmiştir (Bezzâr, 2009, ss. 12/186, 13/340). Tirmizî rivâyetin *hasen sahih* olduğunu beyan etmiştir (Tirmizî, 1977, "Sıfatü'l-Kıyâme", 11). Hâkim en-Nîsâbûrî ise rivâyetin *sahih* olduğunu belirtmiştir (Hâkim en-Nîsâbûrî, 2002, s. 1/139).

"Eğer isabet edersen on sevap, hata edersen bir sevap kazanırsın." (et-Teftâzânî, 1987, s. 112)

Meşhur olan bu rivâyet; Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvud ve İbn Mâce gibi çok sayıda muhaddis tarafından tahrir edilmiştir.⁷ Ancak muhaddisler bu rivâyeti "Eğer isabet edersen iki sevap ..." lafzıyla kaydetmişlerdir.

Teftâzânî, kabir azabı, şefaati, ahiret ahvâli ve ictihad mevzusıyla ilgili yukarıdaki rivâyetlerin başka tarikler tarafından desteklenip manen tevatür derecesine ulaştığını, mezkûr itikadî ve fikhî konuların bu rivâyetlerle sabit olduğunu ifade etmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 67). Teftâzânî manen mütevâtire bazı olayları da örnek göstermiştir. Buna göre Yezid'in Hz. Hüseyin'in katline

⁷ Bk. Buhârî, 1993, "İtisâm", 21; Müslim, 1991, "Akdiyye", 1716; Ebû Dâvud, 2009: "Akdiyye", 2; İbn Mâce, 2009, "Ahkâm", 3; Tirmizî, 1977, "Ahkâm", 2.

rıza gösterip bununla sevinmesi ve Ehl-i beyti tahkir etmesine dair rivâyetler (et-Teftâzânî, 1987, s. 103) ile Hz. Peygamber'den mucizelerin zuhûr ettiğine dair rivâyetler (et-Teftâzânî, 1987, s. 87) ve kerâmetin hak oluşuyla ilgili rivâyetlerin (et-Teftâzânî, 1987, s. 92) manen tevatüre ulaştığına işaret etmiştir.

3.2. Âhâd Haber Yaklaşımı ve Kullanılan Bazı Âhâd Hadisler

Teftâzânî, âhâd haberlere dair meseleleri doğrudan âhâd haber başlığıyla ele almamıştır. Bilakis doğru haberi iki kısma ayırmış ve bunlardan ilkinin mütevâtir, ikincisinin ise mucizeyle desteklenmiş peygamberin haberi, başka bir ifadeyle âhâd haber olduğunu kaydetmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 17).

Âhâd haberlerle ilgili en önemli hususların başında bu tür haberlerin taşıdığı bilgi değeri gelir. Teftâzânî'ye göre mücerret olarak âhâd haber tek başına zan ifade eder. Çünkü *Şerhu'l-Akâid*'in değişik yerlerinde bu tür haberlerin zan ifade edip itikatta delil olamayacağı, amelî hususlarda ise itibara alınabileceği vurgulanmıştır (et-Teftâzânî, 1987, s. 89). Ancak Teftâzânî'ye göre mucizeyle desteklenmiş peygamberin haberi istidlâlî bilgi,⁸ yani nazar ve delille sabit bilgi ifade eder (et-Teftâzânî, 1987, s. 19). Bu durumda Teftâzânî haberlerin bilgi değerini tartışırken haber-i vâhidin bilgi değerini kuvvetlendiren unsurlar olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla Teftâzânî'ye göre tek başına zan ifade eden haber-i vâhid, karinelerle desteklenmesi durumunda ifade ettiği bilgi bakımından haber-i vâhiden ayrılır, yakîn ve sebat konusunda mahsusat, bedihyat ve mütevâtirat gibi zarurî bilgiye yakın kuvvetli zan ifade eder. Bu durumda karineler zannı pekiştirip kuvvetlendirir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 19-20).

Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Akâid*'deki haber yaklaşımını, haberlere ilave edilip ifade ettiği bilgi bakımından onu kuvvetlendiren durumları iki şekilde ele almak mümkündür: Birincisi haberi nakleden kişinin sıfatıyla ilgilidir. Buna göre haber-i resûl, aslında tek kişinin haberi olmakla beraber bu habere muhbirin doğru sözlü olduğunun mucize gibi kesin bir bilgiyle bilinmesi şeklindeki ilave bir durumun dahil olmasıyla meydana gelip kesin bilgi ifade etmektedir (et-Teftâzânî, 1987, s. 19; Erdinç - Kartaloğlu, 2018, s. 451). Bu du-

⁸ Bir kelâm terimi olarak istidlâl, bir hüküm veya kavramın yanlışlığını veya doğruluğunu kanıtlamak amacıyla zihin tarafından yapılan akıl yürütme işidir. Bk. Yavuz, 2001, ss. 325-328.

rumda mucize, haber-i vâhidi destekleyen bir karine olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci husus, habere sonradan ilave olunan durumla ilgilidir. Buna göre çok sayıda âhâd haberin birleşmesiyle meydana gelen mütevâtir haber, aslında ilgili haberlerin tek başlarına sağlayamadıkları kesin bilgiyi meydana getirir. Teftâzânî bu konuda tek başına olan bir kıl parçasının zayıflığı üzerinden örnek vermiştir. Bu açıdan nasıl ki bir kıl parçası güç ve dayanıklılık olarak zayıf oluyorsa haber-i vâhidler de tek başlarına ifade ettiği bilgi açısından zayıftır. Ancak nasıl ki kılların yoğun şekilde bir araya gelmesiyle güçlü ve dayanıklı bir ip/halat meydana geliyorsa haber-i vâhidler de bir araya gelince ifade ettikleri bilgi değeri açısından güç kazanmış olur (Teftâzânî, 2018, ss. 72-73; et-Teftâzânî, 1987, s. 18).

Teftâzânî, ayet veya hadis olsun peygamberin haberlerinde iki aşamalı bir bilgilendirmenin olduğunu savunmaktadır. Buna göre birinci aşama, peygamberin haberinin bize ulaşmasıyla alakalıdır. Bu aşamada bizler ancak haberin peygamberimize aidiyeti hakkında bilgi sahibi oluruz. İkinci aşama ise peygambere ait olduğu kesin bilinen haberlerin içeriğinin gerçeğe uygun olup olmadığını bilme aşamasıdır. Teftâzânî'ye göre birinci aşamada elde edilen bilgiyi mütevâtir haberler kısmına dahil etmek mümkündür. İkinci aşamadaki bilginin anlamlandırılması ve gerçeğe uygunluğunun tespiti ise peygamberin haberi dışında bir başka bilgi sebebine dayandırılarak çözüme kavuşturulur. Bundan dolayı peygamberin aktardığı haber, istidlâlî bilgi ifade eder (et-Teftâzânî, 1987, ss. 19-20).

Teftâzânî *Şerhu'l-Akâid*'in çeşitli yerlerinde haber-i vâhidin zan ifade ettiğini ve itikatta delil olamayacağını belirtmesine rağmen (et-Teftâzânî, 1987, s. 89) eserinin başka bir yerinde haber-i vâhidin doğru sözlü ve adil olduğu kesin bilinen birinden gelmesi durumunda zannı galip oluşturmakla beraber kesin itikat ifade ettiğini belirtmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 22-23). *Şerhu'l-Akâid*'de kullanılan bazı âhâd hadisler şu şekildedir:

“Buğdayı buğdayla misli misline satınız.” (et-Teftâzânî, 1987, s. 35)

Fıkıh âlimleri arasında meşhur olan bu rivâyet, Ebû Hureyre kanalıyla çok sayıda hadis kaynağında nakledilmiştir.⁹ Ubâde b. Sâmit kanalıyla rivâyeti eserine alan Tirmizî, rivâyetin Enes b. Mâlik, Bilâl ve Ebû Sâid tariklerinin de olduğunu ifade etmiş, Ubâde b. Sâmit tarikinin *sahih* olduğunu kaydetmiştir (Tirmizî, 1977, "Buyu", 23)

"Kur'an Allah'ın kalamıdır ve yaratılmış değildir. Her kim onun yaratıldığını ileri sürerse kâfir olur." (et-Teftâzânî, 1987, 44)

Sihhat bakımından problemlili olan bu rivâyet, Beyhâkî (Beyhakî, 2003, ss. 10/347, 349) ve Taberânî (Taberânî, 1995, ss. 4/85, 6/174) tarafından tahrir edilmiştir. Sehâvî, bu rivâyetin tüm tariklerinin batıl olduğunu ve rivâyetin asılsız olduğunu belirtmiştir (Sehâvî, 1985, s. 1/487). Mevzuat yazarlarından İbnü'l-Cevzî, rivâyetin *uydurma* olduğunu, çünkü isnadda yer alan Muhammed b. Harb'ın "kezzâb" olduğunu, İbn Adî, Ebû Hâtim ve Dârekutnî gibi çok sayıda âlimin de buna işaret ettiğini kaydetmiştir. İbnü'l-Cevzî, isnadda yer alan Muhammed b. Humeyd'in de yalancı biri olmakla meşhur olduğuna dikkat çekmiştir (İbnü'l-Cevzî, 1966, ss. 1/107-108). Rivâyetin *mevzu* olduğunu bildiren âlimler arasında İbn Kayyim (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1970, s. 119) Suyûtî (Süyûtî, ts., s. 1/12) ve İbn Arrâk (İbn Arrâk, ts., s. 1/134) da bulunmaktadır.

"Şüphesiz sizler ayın on dördünde dolunayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz." (et-Teftâzânî, 1987, s. 53)

Hadis çeşitli ziyadelerle ve benzer lafızlarla çok sayıda muhaddis tarafından nakledilmiş ve *sahih* kabul edilmiştir.¹⁰

"Cehennem ehlinde birinin azı dışı Uhud dağı kadar büyüktür." (et-Teftâzânî, 1987, s. 68)

Lafız farklılıklarıyla bu rivâyet¹¹ İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî, Bezzâr, Taberânî, İbn Hıbbân ve İbn Adî gibi çok sayıda muhad-

⁹ Bk. Ahmed b. Hanbel, 2001, s. 12/92; Müslim, 1991, "Müsâkât", 1588; İbn Mâce, 2009, "Ticârât", 48; Nesâî, 2001, "Buyu", 42; Beyhakî, 2003 s. 4/563.

¹⁰ Bk. Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 17/192, 31/526, 541; Buhârî, 1993, "Mevâkitu's-Salât", 15, 25, "Tefsir", 68, "Tevhid", 24; Müslim, 1991, "Mesâcid", 633; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 20; Tirmizî, 1977, "Sifâtü'l-Cenne", 17; İbn Mâce, 2009, "Sünne", 13.

dis tarafından tahrir edilmiştir.¹² Tirmizî, rivâyetin *hasen garib* olduğuna dikkat çekmiştir (Tirmizî, 1977, "Sıfatu Cehennem", 3).

"Benim havzım bir aylık yoldadır. Onun köşeleri eşittir. Suyu süttten daha ak, kokusu miskten daha güzel, bardakları gökteki yıldızlardan daha çoktur. Ondandır bir defa içen kimse artık ebediyen susamaz." (et-Teftâzânî, 1987, s. 69)

Bu rivâyet farklı lafızlarla *Sahihayn* başta olmak üzere birçok hadis kaynağında nakledilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 11/64, 23/332; Buhârî, 1993, "Rikâk", 53; Müslim, 1991, "Fedâil", 9; Bezzâr, 2009, s. 6/432; İbn Hibbân, 1993, s. 14/364; Taberânî, 1995, ss. 5/143, 9/27).

"Zina eden mümin olduğu halde zina etmez." (et-Teftâzânî, 1987, s. 73)

Kütüb-i sitte müellifleri başta olmak üzere çok sayıda hadis kaynağında bu rivâyet tahrir edilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 14/473, 16/161, 23/71, 42/10; Buhârî, 1993, "Mezâlim", 31, "Eşribe", 1, "Hudûd", 1; Müslim, 1991, "İmân", 101-104; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 16; Tirmizî, 1977, "İmân", 11; İbn Mâce, 2009, "Fiten", 3).

"Kim kasten namazı terk ederse kâfir olur." (et-Teftâzânî, 1987, s. 73)

Rivâyet bu lafızlarla hadis kaynaklarından sadece Taberânî'nin *Mu'cemu'l-Evsaf*'ında kaydedilmiştir (Taberânî, 1995, s. 3/343). Taberânî, rivâyette Muhammed b. Ebî Dâvud'un teferrüt ettiğini ifade etmiştir.

Rivâyet her ne kadar mezkûr lafızlarla hadis kaynaklarında pek nakledilmemişse de namazla küfür hadisesinin bir arada zikredildiği çok sayıda hadis, kaynaklarda yerini almıştır. Bu rivâyetlerde kişiyle küfür ve şirk arasında ancak namazın terki olduğu bildirilmiştir.¹³ Bu rivâyetlerin çok sayıda isnadının olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalara göre bu rivâyetler-

¹¹ Bu rivayet hakkında yapılan bir çalışma için bk. Kalaç, 2021, ss. 34-35.

¹² Bk. İbn Ebî Şeybe, 2006, s. 18/501; Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 14/87, 134, 16/543; Müslim, 1991, "Cennet", 2841; Tirmizî, 1977, "Sıfatu Cehennem", 3; Bezzâr, 2009, ss. 10/124, 15/8, 252, 16/140; İbn Adî, 1997, s. 8/439; İbn Hibbân, 1993, s. 16/532-533; Taberânî, 1995, s. 8/94.

¹³ Bu rivâyetler için bk. Abdürrezzâk b. Hemmâm, 1983, s. 3/124; İbn Ebî Şeybe, 2006, s. 15/611-612; Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 23/228, 365; Müslim, 1991, "İmân", 134; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 15; Tirmizî, 1977, "İmân", 9; İbn Mâce, 2009, "İkâme", 77.

den altı tanesi *zayıf*, yirmi yedi tanesi *sahih* kabul edilmiştir (Hatipoğlu, 2018, s. 92; Kalaç, 2015, ss. 203-18).

“İmân yetmiş küsür şubedir. Bunların en üst mertebesi la ilâhe illallah demektir. En aşağı mertebesi ise yoldan eziyet veren şeyi kaldırmaktır.” (et-Teftâzânî, 1987, s. 84)

Bu rivâyet *sahih* kabul edilmiş ve çok sayıda hadis kaynağında nakledilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 15/212, 465; Müslim, 1991, "İmân", 12; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 15; İbn Mâce, 2009, "Sünne", 9; Tirmizî, 1977, "İmân", 6).

“Adamın biri öküzün sırtına ağır bir yük yükleyince öküz dile gelip adama, ben bunun için yaratılmadım, ben ancak çift sürmek için yaratıldım, demiştir.” (et-Teftâzânî, 1987, s. 93)

Kerâmetin hak olduğunu hadis deliliyle ispat etmek için zikredilen bu hadis, *Sahihayn* müellifleri başta olmak üzere çok sayıda hadis âlimi tarafından kaydedilmiş ve *sahih* olarak kabul edilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 12/305, 16/313; Buhârî, 1993, "Enbiya", 52, "Fedailu's-Sahabe", 5; Müslim, 1991, "Fedailu's-Sahabe", 2388; Bezzâr, 2009: s. 14/139).

“Halifelik benden sonra otuz senedir. Ondan sonra zalim saltanat dönemi başlayacaktır.” (et-Teftâzânî, 1987, s. 96)

Meşhur olan bu rivâyet çok sayıda hadis kaynağında lafız farklılıklarıyla nakledilmiştir.¹⁴ Tirmizî, rivâyetin *hasen* olduğunu kaydetmiştir (Tirmizî, 1977, "Fiten", 48).

“Kim bir kâhine gider de dediklerini tasdik ederse Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur.” (et-Teftâzânî, 1987, s. 108)

Birçok hadis kitabında farklı lafızlarla nakledilen¹⁵ bu rivâyetin *sahih* olduğu kaydedilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 2001, s. 15/331 (dipnot 2); Ebû Dâvûd, 2009, "Tıb", 21 (dipnot 2)).

¹⁴ Bk. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, 1999, s. 2/430; Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 36/248, 252, 256; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 9; Tirmizî, 1977, "Fiten", 48; Bezzâr, 2009, s. 9/280; İbn Hibbân, 1993, s. 15/34.

Şerhu'l-Akâid' de itikadî konulara mesnet teşkil edecek şekilde kullanılan hadisler bunlarla sınırlı değildir. Bilakis örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yukarıda görüldüğü üzere müellifin kullandığı hadislerin büyük bir bölümü sıhhat bakımından *sahih* veya *hasen*'dir. Bu durumda Teftâzânî'nin görüşlerinin daha çok *sahih* veya *hasen* rivâyetlere dayandığını ifade etmek mümkündür. Bunun yanında sıhhat bakımdan problemlili olan (zayıf, uydurma) rivâyetlerin de kullanıldığına dikkat çekmek gerekir. Ayrıca rivâyetlerin büyük bir bölümüne *Kütüb-i tis'a* başta olmak üzere ilk dönem hadis kitapları kaynaklık etmiş gözükmektedir.

4. Şerhu'l-Akâid'de Hadis Kullanım Metodu

4.1. İsnad Kullanımı

Şerhu'l-Akâid' de altmış beş kadar âhâd hadis doğrudan lafzi zikredilmiştir. İsnadsız bir şekilde yer verilen bu rivâyetlerin hangi hadis kaynağından alındığına dair herhangi bir malumat kaydedilmemiştir. Bu durumun *Şerhu'l-Akâid'*in hadis kitabı değil de bir kelâm kitabı olması ve müellifin kelamcı kimliğiyle hadise olan bakış açısından kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Rivâyetler genel olarak "Resulullah şöyle buyurdu", "rivâyet edildiğine göre", "hadisi şerifte buyurulduğuna göre", "bu konuda şöyle hadisler vardır", "...hadisinde böyle varid olmuştur", "bir hadisinde Allah Resulü şöyle der", ".....hadisi buna işaret etmektedir", "Allah Resulüdemiştir" ve "Resulullah Efendimizbuyurmaktadır" şeklindeki ibarelerle kaydedilmiştir.

Genel anlamda her ne kadar isnad zikredilmemişse de nadir de olsa bazı rivâyetlerin sahâbî râvisi zikredilmiştir. Dolayısıyla eserde isnad kullanımı sahâbî râvisinin ötesine geçmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dokuz kadar rivâyetin sahâbî râvisi belirtilmiştir. Bu sahâbîler arasında İbn Ömer, Ebû Hureyre, Hz. Ali, Ebû Zerr (et-Teftâzânî, 1987, ss. 71, 73), Hz. Ebû Bekir (et-Teftâzânî, 1987, s. 104), Sa'd b. Ubâde (et-Teftâzânî, 1987, s. 109), Huzeife b. el-Esîd (et-Teftâzânî, 1987, s. 110) ve İbn Mes'ud bulunmaktadır (et-Teftâzânî, 1987, s. 112).

¹⁵ Bk. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, 1999, s. 1/300; İbn Ebî Şeybe, 2006, s. 12/66; Ahmed b. Hanbel, 2001, s. 15/331; Ebû Dâvûd, 2009, "Tib", 21; Bezzâr, 2009, ss. 5/256, 315, 9/52, 16/294; Beyhâkî, 2003, s. 7/321.

4.2. Şevâhid ve Mütâbî Kullanımı

Şerhu'l-Akâid'de şevâhid ve mütâbaât kullanımının olduğu görülmektedir. Teftâzânî, hadisçilerin sıkça kullanmış olduğu bir metoda başvurarak eserinde bazı itikadî konuları işlerken şevâhid ve mütâbaât türünden olan rivâyetleri yani anlamca birbirine yakın hadisleri peş peşe nakletmiştir. Ona göre bu şekilde hadisler sıhhat bakımından güç kazandığı gibi ilgili itikadî konunun sabit olmasını da sağlamaktadır. Buna dair şu örnekleri vermek mümkündür:

“Ashabıma kötü söz söylemeyin. Sizden birisi Uhud dağı kadar altın tasadduk etse bile bu, onlardan birinin bir müdd veya yarısı kadar tasaddukuna bile denk gelmez” (Müslim, 1991, "Fedâilu's-Sahâbe", 221; İbn Mâce 2009, "İftitâh", 11) hadisine şahid olarak *“Ashabıma ikram edin. Çünkü onlar sizin hayırlılarınızdır”* (Abd b. Humeyd, 1988, s. 1/37) hadisiyle *“Ashabım konusunda Allah'tan korkun, Allah'tan korkun. Onları benden sonra hedef almayın...”* (Tirmizî, 1977, "Menâkıb", 59) hadisini zikretmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 102).

Mestlerle ilgili Hz. Ali'ye bir soru yöneltince *“Allah Resulü misafir için mestler üzerine meshin müddetini üç gün üç gece; mukîm için de bir gün bir gece olarak takdir etmiştir”* (Müslim, 1991, "Tahâret", 85) diye cevap vermiştir. Teftâzânî'ye göre bu rivâyetin şahidi, Ebû Bekre tarafından nakledilen rivâyettir. Çünkü Ebû Bekre de *“Resulullah efendimiz abdest alıp mestleri giydikten sonra misafir için üç gün üç gece; mukîm için de bir gün bir gece ruhsat vermiştir”* (Bezzâr, 2009, s. 9/90; Beyhakî, 2003, s. 1/422; Dârekutnî, 2004, ss. 1/357, 377) şeklinde bir rivâyet nakletmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 104).

Dua hakkında *“Kul günah olan bir şey için veya yakınlarla ilişkiyi kesmek için dua etmede acele etmedikçe Allah duasını kabul eder”* (Buhârî, 1993, "Daavât", 21; Müslim, 1991, "Zikir", 90) rivâyetine şahid olarak *“Rabbiniz şüphesiz haya sahibi ve cömerttir. Kendisine el açan kulunun elini boş çevirmekten haya eder”* (İbn Mâce, 2009, "Dua", 13; İbn Hibbân, 1993, s. 3/160) rivâyetini zikretmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 109).

4.3. Takti' ve İktibas Kullanımı

Teftâzânî'nin hadisleri eserine alırken takip ettiği önemli metotlardan birisi de hadisin konuyla ilgili kısmını zikredip geri kalanı hazfederek vermesidir. Takti' denilen bu yöntem¹⁶ hadisçilerin sıkça kullanmış olduğu bir metottur. Müellifin hadis zikrederken takip ettiği diğer bir metot ise hadis metnini hiç zikretmeyip manen ondan iktibas etmektir.¹⁷ Müellif bu yöntemle telmih yoluyla konu hakkındaki ilgili hadislere işaret etmiş olur. Takti' yoluyla zikrettiği hadisler şu şekildedir:

"Buğdayı buğdayla misli misline satınız..."¹⁸

"Ey Allah'ım kavmime hidayet eyle....."¹⁹

"Cehennem ehlinden birinin azı dişi Uhud dağı kadar büyüktür...."²⁰

"İmamlar Kureys'tendir..."²¹

"Emaneti olmayanın imanı yoktur...."²²

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Görüldüğü üzere müellif, hadisin ilgili kısmını zikrederek işlediği konuya ilişkin delil olabilecek kaynakları sağlamaya çalışmıştır. Müellifin bu taktiği iki durumdan kaynaklı olabilir. Birincisi ilgili hadisin meşhur olması müellifi bu yöntemle sevk etmiş olabilir. Böylelikle rivâyetin başının söylenmesiyle kastedilen rivâyetin aslında metin olarak tamamıdır. Çünkü rivâyet konunun uzmanlarınca meşhur-

¹⁶ Birkaç konu ihtiva eden bir hadisi, konularına göre parçalara ayırıp her birini kitabın ilgili yerine koyma veya kullanma anlamında bir terimdir. Bk. Aydın, 2012, s. 304.

¹⁷ İktibas sanatının zamanla bazı âlimler tarafından sadece ayet ve hadislerden yapılan alıntılar anlamında kullandığı ifade edilmiştir. İktibas sanatının terim anlamı hakkında geniş bilgi için bk. Aladağ, 2021, ss. 96-102.

¹⁸ Bk. Ebû Dâvûd, 2009, "Buyû'" , 12; İbn Mâce, 2009, "Ticârât", 48; Tirmizî, 1977, "Buyû'", 23; et-Teftâzânî, 1987, s. 35.

¹⁹ Bk. Taberânî, ts., s. 6/162; et-Teftâzânî, 1987, s. 65.

²⁰ Bk. Müslim, 1991, "Cennet", 2851; İbn Hibbân, 1993, ss. 16/532-533; Taberânî, 1995, s. 8/94; et-Teftâzânî, 1987, s. 68.

²¹ Bk. Buhârî, "Ahkâm", 2; Müslim, "İmâre", 4; et-Teftâzânî, 1987, s. 98.

²² Bk. İbn Ebî Şeybe, 2006, ss. 15/581-583, 613; Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 19/376, 20/32, 423, 21/231; İbn Râhûye, 1990, s. 1/382; Bezzâr, 2009, ss. 3/61, 13/439; Beyhakî, 2003, ss. 4/163, 6/471, 9/387; İbn Hibbân, 1993, s. 1/422.

dur. Diğer taraftan hadiste sadece takti' edilip zikredilen metin konuya ilişkin olabilir. Dolayısıyla hadisin geri kalan kısmı konuyla ilgili olmayabilir. Esasında bilinmektedir ki bazı rivâyetler oldukça uzun olup çok sayıda konuyu muhtevidir. Rivâyetlerin bu yapısı çok sayıda âlimi ihtisar ve takti' yapmaya sevk etmiştir.²³

Müellifin eserde iktibas yoluyla zikrettiği hadisler de bir hayli çoktur. Bunların bir kısmını örnekler üzerinden şu şekilde sıralamak mümkündür:

*"Hadislerde varid olduğu üzere mizanda tartılacak olan amel defterleridir."*²⁴

*"Hadislerde vârid olduğu üzere onların bir kısmı sırat köprüsü üzerinden yıldırım gibi, bir kısmı rüzgâr gibi bir kısmı da süratli at gibi geçecektir."*²⁵

*"Büyük günah işleyenlere peygamberlerin ve hayırlı kimselerin şefaati edeceği meşhur hadislerle sabittir."*²⁶

*"Hadislerde Hz. İsa'nın nazil olacağı bildirilmiştir."*²⁷

*"Rivâyete göre Allah Resulüne peygamberlerin adedi sorulduğunda bir kez yüz yirmi dört bin demiştir. Başka bir rivâyette bu rakam iki yüz yirmi dört bin olarak geçmektedir."*²⁸

"Kıraat ve kitabet bakımından bazı sûrelerin diğerlerine daha üstün olduğu düşünülebilir. Nitekim bu konuda bazı hadisler vârid olmuştur." (et-Teftâzânî, 1987, s. 91)

"Miraç hadisesi meşhur rivâyetlerle sabittir. Bu hadiseyi inkâr eden bid'at ehlinde olur." (et-Teftâzânî, 1987, s. 91)

*"Peygamberimiz namaz kılanları ve ehl-i kibleyi lanetlemekten men etmiştir."*²⁹

²³ Hadis rivayetinde çok sayıda konuyu ihtiva edip tek hadis olarak nakledilen bir örnek için bk. Tartı, 2012, ss. 7-22.

²⁴ Bk. İbn Mâce, "Zühd", 35; İbn Hibbân, 1993, ss. 1/461-462; et-Teftâzânî, 1987, s. 69.

²⁵ Bk. Buhârî, "Tevhid", 24; Müslim, "İmân", 431; et-Teftâzânî, 1987, s. 70.

²⁶ Bk. Ahmed b. Hanbel, 2001, s. 20/439; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 23; Tirmizî, 1977, "Sıfâtü'l-Kıyâme", 11; et-Teftâzânî, 1987, s. 75.

²⁷ Bk. Buhârî, 1993, "Buyû", 102; Müslim, 1991, "İmân", 247, "Fiten", 39, 110; et-Teftâzânî, 1987, s. 88.

²⁸ Bk. et-Teftâzânî, 1987, s. 88; Bûsîrî, 1999, s. 7/134. Peygamberlerin sayısının iki yüz yirmi dört bin olduğunu bildiren rivâyetin kaynaklarda yeri tespit edilememiştir.

Müellifin eserde iktibas yoluyla naklettiği rivâyetleri çoğaltmak mümkündür. Müellifin bu yönetime başvurması manen rivâyeti caiz gören bir perspektifle hadislere yaklaştığı ve bu anlayıştan dolayı hadisleri ihtisar ettiği söylenebilir. Nitekim zikri geçen rivâyetler, metin olarak uzun rivâyetlerdir. Müellif eserinde bu yöntemle uzun olan rivâyetlerin konuya ilişkin kısmının zihinlerde canlı tutulmasına imkân vermiş ve konunun dağılmasının da önüne geçmiştir.

4.4. Hadisleri Yorumlama ve Tenkit Metodu

Teftâzânî, eserine aldığı tüm rivâyetler hakkında yorumlama yapmamıştır. Onun yorumladığı rivâyetlerin bir kısmı muarızların getirdikleri deliller hakkındadır. Müellifin eserine aldığı bazı rivâyetler hakkındaki yorum ve tenkitleriyle ilgili tespitlerimizi önemli bazı konu başlıklarıyla şu şekilde ele almak mümkündür:

4.4.1. Hadisleri Zahiri Anlamından Uzaklaştırmak Suretiyle Anlama ve Yorumlama

Teftâzânî çoğunlukla ele aldığı rivâyetlerin sıhhatine ve sübütuna değinmeden yorum ve te'vil yoluna başvurur. Teftâzânî hadisleri zahiri anlamı üzerine yorumlamaktan çok hadislerin mecaz barındırdığını, zahiri anlamın ötesinde aslında rivâyetlerde kastedilenin başka olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin büyük günah işleyenlerin imanlarının zâyi olup olmayacağı meselesinde büyük günah işleyen kişinin mümin olmadığını gösteren hadislerin varlığına dikkat çekmiştir. Teftâzânî'nin naklettiği bu rivâyetlerin ilki "*zina eden mümin olduğu halde zina etmez*"³⁰ diğeri ise "*Emaneti olmayanın imanı yoktur...*"³¹ şeklindedir (et-Teftâzânî, 1987, s. 73). Teftâzânî'ye göre bu rivâyetlerin zahiri anlamı üzerine anlaşılması doğru değildir. Dolayısıyla bu fiili işleyenlerin kâfir olduğu söylenemez. Çünkü ümmetin bu gibi kimseleri ölümle cezalan-

²⁹ et-Teftâzânî, 1987, s. 103; Kaynaklarda bu rivayetin yeri tespit edilememiştir.

³⁰ Rivâyetin geçtiği kaynaklar için bk. Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 14/473, 16/161, 23/71, 42/10; Buhârî, 1993, "Mezâlim", 31, "Eşribe", 1, "Hudûd", 1; Müslim, 1991, "İmân", 101-104; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 16; Tirmizî, 1977, "İmân", 11; İbn Mâce, 2009, "Fiten", 3.

³¹ Bk. İbn Ebî Şeybe, 2006, ss. 15/581-583, 613; Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 19/376, 20/32, 423, 21/231; İbn Râhûye, 1990, s. 1/382; Bezzâr, 2009, ss. 3/61, 13/439; Beyhâkî, 2003, ss. 4/163, 6/471, 9/387; İbn Hibbân, 1993, s. 1/422.

dırmadığı, onlara mürtedlerle ilgili hükümleri de uygulamadığı ve bunların öldüklerinde Müslümanların kabristanlarına defnedildiği hususu tevâtürle sabittir. Esasında söz konusu rivâyetlerde müminleri günah işlemekten sakındırma adına mübalağalı ve sert bir dil kullanılmıştır. Bu durumda ilgili hadisler terhib kabilinden rivâyetlerdir (et-Teftâzânî, 1987, s. 73).

Teftâzânî, *"Ben ademoğlunun efendisiyim. Bunu kibir için söylemiyorum"*³² şeklindeki hadisi de zahiri anlamından farklı anlamaya çalışmıştır. Ona göre bu rivâyeti Hz. Peygamber'in tüm peygamberlerden üstün olduğu şeklindeki yaklaşıma delil olarak sunmak doğru değildir. Çünkü bu rivâyette Hz. Peygamber'in ademoğullarından üstün olduğu dile getirilmiştir. Hz. Adem'in kendisinden değil (et-Teftâzânî, 1987 s.90). Dolayısıyla Teftâzânî'nin mezkûr rivâyeti anlam bakımından sınırlandırdığı görülmektedir. Ancak bizce bu yaklaşım isabetli değildir. Nitekim Teftâzânî'nin hadise getirdiği yorumu eleştirip karşı çıkanlar da olmuştur. Örneğin Ferhârî (öl. 1863), Arap dilinde *"âdemoğlu"* ifadesinin genel olarak insan türü için kullanıldığını ve buna göre Hz. Adem'in de bu genellemenin içine girdiğini savunarak Teftâzânî'nin görüşünü tenkit etmiştir (Ferhârî, 2012, s. 612).

Görüldüğü üzere Teftâzânî, eserinde hadisleri yorumlarken lafızcı ve zahiri yaklaşımdan ziyade te'vilci yaklaşımı benimsemiştir. Buna dair şu örneği de zikretmek mümkündür: *"Allah bir kulu sevdiğinde ona günah zarar vermez."* (Süyûtî, 2004, s. 1/203). Bu rivâyeti ele alan Teftâzânî, bunun zahiri üzere anlaşılmasının doğru bir yaklaşım olmadığını kaydetmiştir. Bu hadisin manası Allah o kimseyi günah işlemekten alıkoyar da bundan dolayı günah ona zarar vermez şeklindedir (et-Teftâzânî, 1987, s. 105). Bir başka örnekte Teftâzânî, *"Kâfir bile olsa mazlumun duası makbuldür"* (Ahmed b. Hanbel, 2001, s. 20/22) anlamındaki hadisi de yorumlamış ve neticede hadisteki kâfir kelimesinin *"küfran-ı nimetten müştak olmakla nimete nankörlük eden kimse"* şeklinde te'vil edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (et-Teftâzânî, 1987, s. 110).

³² Bk. Müslim, 1991, "Fedâil", 2278; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 14; Tirmizî, 1977, "Tefsir", 18, "Menâkıb", 3; İbn Mâce, 2009, "Zühd", 37.

4.4.2. Hadisleri Kur'an, Sünnet ve İslam'ın Genel İlkeleri Bağlamında Anlama

Teftâzânî, büyük günah işleyenlerin imanlarının zayı olduğunu bildiren hadisleri ele alırken bu hadisleri anlama ve yorumlamada metin tenkidi kriterlerinden olan sünnetin Kur'an'a arzı ve sünnetin sünnete arzı yöntemine de başvurmuş ve neticede ilgili rivâyetlerin Kur'an ve sünnet bütünlüğü içerisinde anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre ehli imandan büyük günah işlemiş fasığın mümin olduğunu gösteren ayet ve hadisler bir hayli çoktur. Teftâzânî bunlara örnek; *"Ey müminler öldürülenler hakkında üzerinize kısas farz kılındı."* (Bakara, 2/178), *"Ey iman edenler samimi bir tövbe ile Allah'a dönün."* (Tahrim, 66/8), *"Eğer müminlerden iki grup savaşırsa aralarını düzeltiniz."* (Hucûrat, 49/9) ayetleri ile *"..... evet, Ebû Zerr'in burnu yere sürtsün! Bir mümin zina etse de hırsızlık yapsa da cennete girecektir."*³³ hadisini zikretmiştir (et-Teftâzânî, 1987, ss. 72-73).

Teftâzânî'nin hadisleri Kur'an'a arz yöntemiyle anlama ve yorumlama çabası yukarıdaki örnekle sınırlı değildir. Eserde buna dair başka misaller de bulmak mümkündür. Örneğin Teftâzânî, peygamberlerin sayısını bildiren rivâyetleri de bu yöntemle tenkit ederek ilgili rivâyetlere itibar edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Teftâzânî'nin belirttiğine göre peygamberlerin adedini bildiren farklı rivâyetlerin birisinde bu sayı yüz yirmi dört bin olarak ifade edilirken başka bir rivâyette bu sayı iki yüz yirmi dört bin olarak verilmiştir. Ona göre peygamberlerin sayısı hakkında kesin bir sayı vermemek daha evlâdır. Çünkü Kur'an'da *"And olsun ki, senden önce çok sayıda peygamberler gönderdik; sana onların kimilerini anlattık, kimisini anlatmadık"* (Mü'min, 40/78) buyurulmaktadır. Teftâzânî'ye göre peygamberlerin adedi hakkında verilen bir sayı kişiyi hataya düşürür. Çünkü adet fazla söylendiği zaman peygamber olmayan biri peygamber sınıfına dahil edilmiş olur. Sayı eksik telaffuz edildiğinde ise peygamber olan birisi peygamberler sınıfından çıkarılmış olur. Dolayısıyla sayı verilmemesi en doğru yaklaşımdır. Diğer taraftan peygamberlerin sayısı hakkında vârid olan rivâyetler haber-i vâhiddir. Usûl-i fıkihta anlatılan tüm şartları barındırsa bile sonuçta zan ifade eder. Oysa itikadî konularda zannî delillere itibar edilmez. Bilhassa çelişkili ifadeler barın-

³³ Bk. Ahmed b. Hanbel, 2001, s. 35/370; Buhârî, 1993, "Libâs", 23; Müslim, 1991, "İmân", 154.

dıran rivâyetler söz konusu olduğunda bu tür rivâyetlerin delil olması düşünülemez. Ayrıca bu tür rivâyetleri kabul etmek Kur'an'ın zahirine ters düşmek anlamına gelir. Çünkü Kur'an'da peygamber efendimize tüm peygamberlerden söz edilmediği vurgulanmıştır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 88-89).

Teftâzânî, hadislerin anlaşılmasında sünnete bütüncül bir bakış açısıyla bakılması gerektiğine dolayısıyla konuyla ilgili diğer rivâyetlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Örneğin İslâm'ın kalben tasdik olmadığını bilakis amellerden ibaret olduğunu düşünen muarızlar buna dair "*İslâm, Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed'in onun resulü olduğuna şهادet etmen, namazı dosdoğru kılman zekat vermen.....*" (Müslim, 1991, "İmân", 8; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 17) şeklindeki rivâyeti delil göstermişlerdir. Ancak Teftâzânî, bu hadisin muarızlarca yanlış anlaşıldığına hadiste kastedilenin bizzat İslâm'ın kendisinin olmadığını bilakis İslâm'ın alamet ve semereleri olduğunu farklı iki rivâyet yoluyla ifade etmeye çalışmıştır. Bu rivâyetlerin ilkinde Hz. Peygamber Allah'a iman etmenin tarifini şu şekilde yapmıştır: "*Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun resulü olduğuna şهادet etmen, namazı dosdoğru kılmak, zekat vermek.....*" (Buhârî, 1993, "İlim", 25; Müslim, 1991, "İmân", 17). Diğer hadiste Allah Resulü şöyle buyurmuştur: "*İman yetmiş küsür şubedir. Bunların en üst mertebesi lailah illallah demektir...*"³⁴ Dolayısıyla Teftâzânî, mezkûr son iki rivâyet aracılığıyla birinci hadisin maksadının ne olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır (et-Teftâzânî, 1987, ss. 83-84).

Teftâzânî'nin hadisleri yorumlamaya çalışırken metin tenkidi yaptığına dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Onun rivâyetleri ele alırken İslâm'ın temel kaidelerine de arz ederek anlamlandırmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin peygamberlerin doğru sözlü kimseler olduğunu vurgulayan Teftâzânî, peygamberlerin yalan söylediğini veya günah işlediğini imâ eden rivâyetleri kayda değer bir bakış açısıyla ele almıştır. Ona göre öncelikle bu tür rivâyetlerin âhâd haberler olup olmadığına bakılır. Şayet bu haberler, âhâd yolla nakledilmişse reddedilir. Ancak mütevâtir yollarla nakledilmişse mümkün mertebe te'vil yoluna gidilerek zahiri anlamına yorumlanmaz. Eğer bu da

³⁴ Bk. Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 15/212, 465; Müslim, 1991, "İmân", 12; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 15; İbn Mâce, 2009, "Sünne", 9; Tirmizi, 1977, "İmân", 6.

mümkün değilse evlânın hilafına hamledilir. Şayet bu durum da mümkün değilse söz konusu iş peygamberlik öncesine yorulur (et-Teftâzânî, 1987, s. 90).

Görüldüğü üzere Teftâzânî, münekkit hadisçilerin kullanmış olduğu Kur'an'a arz ve sünnete arz ile İslâm'ın genel kaide ve ilkelerine arz yöntemlerini kullanmıştır. Ancak onun burada haber-i vâhidler zan ifade ettiği için itikatta delil olmaz görüşünü ifade etmesi bir tutarsızlık olarak gözükmektedir. Çünkü eserinin birçok yerinde haber-i vâhidler delil olarak kullanılmıştır. Kullanılan bu haber-i vâhidlerin önemli bir kısmı sıhhat bakımından da problemlidir. Bu durumda müellifin tutarsız bir tavır sergilediğini ifade etmek mümkündür.

4.4.3. Hadisleri Ümmetin İttifakı ve İcmâî Çerçevesinde Anlama

Teftâzânî, hadisleri yorumlarken hadislerin ümmetin ittifakı ve icmâ ile çelişmesi durumunda da ilgili rivâyeti te'vil yoluna gitmiştir. Dolayısıyla rivâyetin genel kabullere aykırı olması Teftâzânî'yi rivâyeti reddetmekten ziyade çeşitli şekillerde şerh etmeye sevk etmiştir. Örneğin "*Halifelik benden sonra otuz senedir. Ondan sonra zalim saltanat dönemi başlayacaktır*"³⁵ anlamındaki rivâyeti ele alan Teftâzânî, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vefatının ardından geçen otuz senenin başında vefat ettiğini belirterek rivâyeti izah etmiştir. Buna göre sonra gelenler halife değil melik ve emirdirler. Teftâzânî, ümmetin Abbasi halifelerinin ve Ömer b. Abdülaziz gibi bazı Mervânîlerin halifelüğünde ittifak etmelerini bir sorun olarak algılamış ve bu rivâyetin ümmetin ittifakı ve icmâına görünürde ters düştüğünü kaydetmiştir. Ancak Teftâzânî, rivâyeti yorumlayarak görünürdeki bu çelişkiden kurtulmaya çalışmıştır. Buna göre rivâyette belirtilen asıl mana Allah Resulü'ne muhalefetin ve onun yolundan sapma halinin hiç olmadığı kâmil halifelik otuz yıldır. Bundan sonra ise bu kâmil halifelüğün bazen temsil edilip bazen temsil edilmeyeceğini düşünmemiz gerekir (et-Teftâzânî, 1987, s. 96).

³⁵ Bk. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, 1999, s. 2/430; Ahmed b. Hanbel, 2001, ss. 36/248, 252, 256; Tirmizî, 1977, "Fiten", 48; Ebû Dâvûd, 2009, "Sünne", 9; Bezzâr, 2009, s. 9/280; İbn Hibbân, 1993, s. 15/34.

Sonuç

Çalışmaya konu olan *Şerhu'l-Akâid*, hadis ilimleri açısından ele alınarak şu tespitler yapılmıştır: Eserde altmış beş kadar hadis lafzî olarak zikredilmiş olup bunlar, itikadî konulara kurucu ve destekleyici mahiyette delil olacak şekilde kaynaklık etmiştir. Bazı çalışmalarda rivâyet sayısı her ne kadar yetmiş küsur olarak kaydedilmişse de bu sayının içinde mevkûf ve iktibas yoluyla işaret edilen rivâyetler de vardır. Beş ana bölümden oluşan *Şerhu'l-Akâid*'in genelinde rivâyet kullanımı söz konusudur. Ancak bazı bölümlerde rivâyet kullanımı daha yoğunken bazı bölümlerde ise rivâyet kullanımı yok denecek kadar azdır.

Hadislerin sıklıkla delil olarak kullanıldığı konular; “Sem’iyyat” ve “Diğer Meseleler” bölümleridir. Aklî ve felsefi argümanlara daha sık başvuru Tanrı ve evren ilişkisi, cevher ve araz bahisleri ile eşyanın hakikati meselelerinde rivâyet kullanımından bahsetmek mümkün değildir. Bilgi kaynaklarından bahsedilen “Mukaddime” bölümünde sadece iki rivâyet serdedilmiştir. Ancak “İlâhiyat” bahislerinde altı, “Nübüvât” bahislerinde dokuz, “Sem’iyyat” ve “Diğer Meseleler” isimlerini taşıyan iki bölümde ise yirmi dörder kadar hadis, itikadî konulara delil teşkil etmiştir. Eserde kullanılan bu rivâyetlerin az sayıda olan bir kısmı müellifin hasmının delilleri olarak verilmiştir. “Sem’iyyat ve Diğer Meseleler”de kullanılan hadislerin diğer bahislere göre sayıca çok olması, önceki bahislerden farklı olarak bu bölümlerde felsefî ve aklî argümanları kullanma imkanının az olmasından kaynaklanmış gözükmektedir. Çünkü ahiret ahvâli gibi dine taalluk eden kelâmî konular bu bölümlerde ağırlık kazanmıştır.

Şerhu'l-Akâid'de kullanılan hadislerin sıhhat dereceleri ve kaynakları hakkında yapılan çalışmalarda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Bu hadislerin sıhhat bakımından büyük bir kısmının *sahih* veya *hasen* olduğu bir kısmının ise *zayıf* veya *uydurma* olduğu tespit edilmiştir. Nitekim *sahih* veya *hasen* rivâyetlerin sayısı elli dört iken, *zayıf* hadislerin sayısı on bir, *uydurma* rivâyetlerin sayısı ise üçtür. Bu rivâyetlerin (kırk iki hadis) kaynaklarının ise önemli ölçüde *Kütüb-i Tis'a* gibi ilk dönem hadis kaynakları olduğu tespit edilirken bazı rivâyetlere (yirmi sekiz hadis) ise sonraki dönem tâli hadis eserleri kaynaklık etmiştir.

Müellifin eserdeki hadis kullanım tekniği hakkında ise önemli tespitler yapmak mümkündür. Öncelikle belirlemek gerekir ki Teftâzânî, rivâyetleri isnad zikretmeden eserine almıştır. Ancak dokuz kadar rivâyetin sadece sahâbî râvisi zikredilmiş olup isnad kullanımını sahâbî râvisinin ötesine geçmemiştir. Ayrıca rivâyetlerin hiçbirisine dair kaynak zikredilmemiştir. Bunu müellifin kelâmcı olmasına ve ilgili eserin hadis kaynağı olmamasına bağlamak gerekir. Bunun bir neticesi olarak müellif serdettiği rivâyetlerin sıhhat dereceleri hakkında herhangi bir çaba göstermemiş, bilakis naklettiği rivâyeti delil olarak kullandığı konu hakkında te'vil etme yoluna başvurmuştur. Bu durum, hadis kullanım metodu olarak Teftâzânî'yi muhaddislerden ayıran önemli bir özelliktir. Ancak onun hadis kullanımını bakımından muhaddislerle benzer yöntemlere başvurduğu da söylenebilir. Örneğin ele aldığı konuya dair bir rivâyeti zikrederken, rivâyeti anlamca destekleyen başka rivâyetleri diğer bir ifadeyle şevâhid ve mütabaât türü rivâyetleri de peş peşe sıralaması bunun açık bir örneğidir. Ona göre bu şekilde hadisler sıhhat bakımından güç kazandığı gibi ilgili itikadî konunun sabit olmasını da sağlar. Müellif ayrıca hadisçilerin sıkça başvurduğu takti' ve iktibas yöntemini de başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Teftâzânî, hadisleri eserine alırken bazısı hakkında önemli çıkarımlarda bulunmuş, yorum ve te'vil yoluna başvurmuştur. Ona göre hadisleri zahiri anlamı üzerine yorumlamaktan ziyade bir kısmının mecazi ifadeler barındırdığını zihinde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla incelenen eser bağlamında onun lafızcı yaklaşımdan ziyade te'vilci yaklaşımı benimsediği ortaya çıkmaktadır. Bunun için Teftâzânî, rivâyetlere zahiri anlamın ötesinde başka anlamlar yüklemiştir. Onun kullandığı bazı rivâyetlere dair yapmış olduğu değerlendirmelere göre rivâyetlerin doğru anlaşılmasında temel unsur, Kur'an ve Sünnet bütünlüğü doğrultusunda ele alınmasıdır. Bu anlamda Teftâzânî'nin hadisleri anlamlandırırken metin tenkidi kriterlerinden Kur'an'a ve sünnete arz metodlarına da başvurduğu görülür. Ancak buna dair örnekler sınırlıdır.

Eserinde bilgi ve haber teorisini de işleyen ve buna dair önemli izahlarda bulunan Teftâzânî'nin bu konuda fıkıh usulü âlimleriyle bazı hadisçilerin yaklaşımlarına paralel bir yaklaşım sergilediği ortaya çıkmaktadır. Nitekim mütevâtir haberin kesin ve zorunlu bilgi ifade ettiği yaklaşımını benimseyen Teftâzânî, mucizeyle desteklenmiş peygamberin haberinin ise istidlali bilgi

ifade ettiğini savunmuştur. Ancak ona göre âhâd haberler tek başına zan ifade edip itikadî konularda delil olarak kullanılmaz. Bu durumda mucize haber-i vâhidi kuvvetlendiren bir karine olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak müellifin haber-i vâhidlerin zan ifade ettiği için itikatta delil olamayacağı yönündeki görüşü bir tutarsızlık olarak gözükmektedir. Çünkü Teftâzânî, eserinin birçok yerinde haber-i vâhidleri kurucu delil olarak kullanılmış ve bu haberlerle ilgili konunun sübût bulduğunu savunmaya çalışmıştır. Dolayısıyla müellifin kendi görüşlerini savunmak amacıyla âhâd haberlere başvurması, teori ile pratik arasında bir tutarsızlık ve uyumsuzluk olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca müellifin kullandığı bu haber-i vâhidlerin önemli bir kısmının sıhhat bakımından problemlî olması ise durumun vahametini daha da arttırmaktadır. Netice olarak müellifin teorik anlamda haberlere yönelik bakış açısını pratiğe pek dökemediğini ifade etmek mümkün gözükmektedir.

Kaynakça

- Abd b. Humeyd. 1988. *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. 2001. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Aladağ, Mehmet Şirin. 2021. "Âyetlerin İktibâsında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* (13): 95-117.
- Aydınlı, Abdullah. 2012. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: MÜİFAV Yayınları.
- Bardak, Ahmet. 2018. "Teftâzânî'nin Âlem Hakkındaki Bazı Görüşleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (59): 1444-49.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. 2003. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. 2009. *Müsnedü'l-Bezzâr*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. 1993. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.

- Bûsîrî, Ahmed b. Ebî Bekr. 1999. *İthâfu'l-Hıyerati'l-Mehere bi-Zevâidi'l-Mesânîdi'l-Aşere*. Riyad: Dâru'l-Vatan.
- Çağlayan, Harun. 2018. "Şerhu'l-Akâid ve Kelâmî Değeri Üzerine Bir Deneme". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (14): 15-43.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer. 2004. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd. 1999. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. Kahire: Dâru Hicr.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. 2009. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Er, Enes. 2021. "Teftâzânî (1390)". ss. 208-11 içinde *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri 3- Felsefe*, editör F. Toktaş. İstanbul: Mana Yayınları.
- Eraslan, Abdulvasıf. 2020. "Sümeniyye Fırkası ve İslam Âlimleriyle Polemikleri (Mütevâtir Haber Ekseninde)". *Van İlahiyat Dergisi* 8 (12): 69-86. doi: 10.5281/zenodo.3894286.
- Erdinç, Ziya. 2019. "Teftâzânî' de Bilgi Teorisi". Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Erdinç, Ziya - Akkuş, Süleyman. 2014. "Sa'düddîn Teftâzânî' de Bilgi Teorisi". *Usul İslam Araştırmaları* 21 (21): 7-38.
- Erdinç, Ziya - Kartaloğlu, Habib. 2018. "Teftazani'ye Göre 'Büyük Sahabiler'e Dayanan Ahad Haberlerin Bilgi Değeri". ss. 443-61 içinde *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe III: -Sahâbe ve Dirâyet İlimleri- Tebliğ ve Müzâkerekler*. İstanbul.
- Ferhârî, Ebû Abdurrahman Abdulaziz b. Ahmed. 2012. *en-Nibrâs Şerhu Şerhi'l-Akaidi'n-Nesefî*. İstanbul: Mektebetü Yasin.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. 2002. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Hansu, Hüseyin. 2008. *Mütevâtir Haber*. Van: Bilge Adamlar Yayınları.

- Hatipoğlu, Yunus. 2018. "Namazı Terk Etmenin Hükümü İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh. 1997. *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Arrâk, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. ts. *Tenzîhü's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-Ahbâri's-Şen'eti'l-Mevzû'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr. 2006. *el-Musannef*. Cidde-Dımaşk: Dâru'l-Kible-Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. 1993. *Sahîhu İbn Hibbân bi-terfîbi İbn Balbân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. 1970. *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Da'îf*. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. 2009. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem. ts. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk. 1990. *Müsnedü İshâk bin Râhûye*. Medine: Mektebetü'l-İmân.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. 1966. *Kitâbü'l-Mevzû'ât*. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye.
- İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed. 1993. *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Kalaç, Rıdvan. 2015. "Hanbel b. İshâk b. Hanbel'in Hadis İlmindeki Yeri ve Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- Kalaç, Rıdvan. 2021. "Sahîh-i Müslim'de Zayıf Olduğu İddia Edilen Rivâyetler Üzerine Bir İnceleme -Elbânî Özelinde-". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7 (1): 1-45.
- Kalaç, Rıdvan - Engin, Hayrullah. 2020. "Kelam Eserlerinde Hadis Kullanımı: el-Cürcânî'nin Şerhu'l-Mevâkîf'ı Örneği". *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 6 (11): 403-28. doi: 10.47502/mizan.820052.
- Koçkuzu, Ali Osman. 2014. *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Köse, Emine. 2022. "Sadeddîn Teftâzânî'nin Şerhu'l Akâid İsimli Eserindeki Hadislerin Tahrîci ve Değerlendirmesi". Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. 1991. *Sahîhu Müslim*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. 2001. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Özcan, Halil. 2008. "Sa'deddîn Et-Taftazânî ve İrşadu'l-Hâdî Adli Eseri". *Hararan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (20): 211-26.
- Özen, Şükrü. 2011. "Teftâzânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 40: 299-308.
- es-San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm. 1983. *el-Musannef*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân. 1985. *el-Mekâsîdü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehire 'ale'l-Elsine*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr. 1985. *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi'l Mevâkıfî li'l Cürcânî ve Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi'l Akâidi li't-Teftâzânî*. Kuveyt: Mektebetü Dâru'l-Aksa.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr. 2004. *el-Câmi'u's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr. ts. *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. 1973. *el-Üm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. 1995. *el-Mu'cemü'l-evsat*. Kahire: Dâru'l-Harameyn.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. ts. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Tartı, Nevzat. 2012. "Hadis Rivayetinde Birleşik Yapılar: Bir Rivayet Dört Hadis". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7 (2): 7-22.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Ömer. 2018. *Şerhu'l Akâid, (Tercüme ve İzahat)*. 5. Baskı. İstanbul: MÜİFAV Yayınları.
- et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Ömer. 1987. *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyatü'l-Ezheriyye.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ. 1977. *Sünenü't-Tirmizî*. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî.
- Ulu, Hüseyin. 2019. "Sa'düddîn Et-Taftazânî'nin Şerhu'l -Akâid Adli Eserinde Fıkıh-Kelâm İlişkisi". Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yavuz, Yusuf Şevki. 1989. "Akâidü'n-Nesefî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2: 217-19.
- Yavuz, Yusuf Şevki. 2001. "İstidlâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 23: 325-28.
- Yavuz, Yusuf Şevki. 2012. "Usûl-I Selâse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 42: 212.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Sait. 1980. "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreselerinde İlm-i Kelâm ve Genel Eğitimdeki Yeri". *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi* (4): 285-94.
- Yurdagür, Metin. 2017. *Kelâm Tarihi, Ekoller-Şahuslar-Eserler*. İstanbul: MÜİFAV Yayınları.